

ČSP, br. 1., 39.-70.

Zagreb, 2009.

UDK: 355.432.1(497.5-3 Slavonija)"1995"(093.2)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 18. 12. 2007.

Prihvaćeno: 4. 5. 2009

Osvrt na operaciju "Bljesak" u dokumentima Republike Srpske Krajine

IVAN BRIGOVIĆ

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, Republika Hrvatska

U radu autor, uglavnom na temelju izvorne arhivske građe pobunjenih Srba iz Hrvatske, prikazuje događaje na okupiranom području zapadne Slavonije od sklapanja sporazuma, kojim je 2. prosinca 1994. dogovoreno otvaranje autoceste Zagreb-Lipovac, do oslobađanja i uspostave legitimne hrvatske vlasti početkom svibnja 1995. godine. Osim sukoba i događaja koji su mu prethodili i uzrokovali ga, u tekstu se prikazuju prilike među pobunjenim Srbima prije, tijekom i nakon borbi, kao i njihovi odnosi sa Saveznom Republikom Jugoslavijom i Republikom Srpskom. Analizom njihovih međusobnih odnosa prikazano je stanje na dijelu okupiranog područja Republike Hrvatske, te uzroci srpskog sloma i teškoga vojnog poraza.

Glavne riječi: zapadna Slavonija, pobunjeni Srbi, operacija "Bljesak"

Uvod

Srpska pobuna u sjevernoj Dalmaciji tijekom 1990. godine nije se proširila na zapadnu Slavoniju, iako je povremeno bilo povećanja napetosti i pogoršanja sigurnosnog stanja. Do zaoštavanja situacije dolazi 1. ožujka 1991. kada su u Pakracu policajci srpske nacionalnosti i lokalni srpski ekstremisti razoružali policajce Hrvate i preuzeli nadzor nad policijskom postajom i gradom s namjerom da nasilno provedu odluke srpskih vijećnika Skupštine općine Pakrac od 22. veljače 1991. o pristupanju općine Pakrac Srpskoj Autonomnoj Oblasti (SAO) Krajini i ulasku tamošnje policijske postaje u sastav Sekretarijata unutrašnjih poslova (SUP-a) Krajine. Pobuna je ugušena intervencijom jedinica za posebne namjene MUP-a Republike Hrvatske (RH) 2. ožujka 1991., kada dolazi i do prvoga oružanog sukoba između hrvatskih redarstvenika i pobunjenih Srba. Sukob je zaustavila JNA postavljanjem tampon-zone između hrvatskih policajaca i srpskih pobunjenika, koji time dobivaju status ravnopravnih strana u sukobu. Predsjednik Predsjedništva SFRJ Borisav Jović i vojni vrh željeli su događaje u Pakracu iskoristiti za uvođenje izvanrednog stanja, ali u tome nisu uspjeli. Lokalne napetosti postupno se pretvaraju u dobro osmišljenu i organiziranu srpsku pobunu, koja se širi na cjelokupni prostor zapadne Slavo-

nije. Donijevši, 12. kolovoza 1991., odluku o osnutku SAO Zapadne Slavonije, posebne autonomne jedinice, pobunjeni zapadnoslavonski Srbi pokazali su svoje prave namjere, koje potvrđuju 16. kolovoza 1991. napadom na hrvatske snage na području Okučana.¹ Počevši na području Okučana, sukobi su se brzo proširili i zahvatili cjelokupno područje zapadne Slavonije. Pobunjeni su Srbi, uz potporu 5. korpusa JNA, čije je sjedište bilo u Banjoj Luci, krenuli u opći napad s ciljem presijecanja RH na liniji Novska-Lipik-Pakrac-Daruvar-Virovitica. Potpomognuti tehnikom JNA i srpskim rezervistima iz Srbije i BiH, pobunjeni Srbi su zauzeli značajan dio zapadne Slavonije, ali su, unatoč početnim uspjesima, zaustavljeni u žestokim sukobima za Novsku, Lipik, Pakrac, Grubišno Polje, Daruvar i Novu Gradišku. Hrvatske snage uporno su branile teritorij, a zatim su se počele pripremati za napadna djelovanja, u kojima je, krajem 1991., oslobođeno oko 2.275 km² teritorija zapadne Slavonije.² Pritom je, 6. prosinca 1991., oslobođen i Lipik, kao prvi grad u RH koji je u Domovinskom ratu oslobođen nakon što su ga JNA i srpske paravojne postrojbe okupirale. Stupanjem na snagu Sarajevskog primirja, 3. siječnja 1992., sukobi su zaustavljeni, čime je oko 600 km² teritorija zapadne Slavonije ostalo pod srpskom okupacijom, pod kojom će biti sve do početka svibnja 1995. godine.

Na okupiranom području zapadne Slavonije živjelo je u vrlo teškim uvjetima između 23.000 i 29.000 stanovnika, o čemu svjedoči i podatak da, do 1994. godine, veliki broj sela oko Pakraca nije imao struje, izgrađenu infrastrukturu, kao ni druge osnovne uvjete za život.³ Teškoj gospodarskoj situaciji na tom području, kao i na cjelokupnom prostoru RH koji se nalazio pod srpskom okupacijom, pridonijeli su i veliki izdaci pobunjenih Srba za vojsku i obranu. Iako su ulagali znatna sredstva u vojsku, smatrajući da će oružjem moći očuvati svoju paradržavu, položaj pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji, zbog nepovoljnoga geografsko-strateškog položaja, okruženosti slobodnim dijelovima RH i postojanja samo jedne kopnene veze, mosta preko rijeke Save kraj Stare Gradiške, s područjem Bosne i Hercegovine pod srpskom kontrolom, bio je krajnje nepovoljan. I strani stručnjaci u diplomatskim i vojnim krugovima vidjeli su okupirano područje zapadne Slavonije sastavnim dijelom Republike Srpske Krajine (RSK) samo u slučaju mirnog raspleta krize na području bivše SFRJ ili, što je smatrano puno težim, a kasnije će se zbog međusobnih nesuglasica i su-

¹ O ratnim događajima na području zapadne Slavonije tijekom 1991. godine opširnije vidjeti u: Ivica DEBIĆ-Ante DELIĆ, *Otkos*, Bjelovar, 1999., Davor MARIJAN, *Graničari (Prilog za ratni put 108. brigade Zbora narodne garde Republike Hrvatske)*, Slavonski Brod, 2006., Franjo SAMARDŽIĆ, *Novogradiške ratne godine 1990.-1991.*, Nova Gradiška, 1994., Rudi STIPČIĆ, *Napokon smo krenuli*, Zagreb, 1996.

² Opširnije vidjeti u: Ivica DEBIĆ-Ante DELIĆ, *Otkos*, Bjelovar, 1999., Rudi STIPČIĆ, *Napokon smo krenuli*, Zagreb, 1996. i *Počeci suvremene hrvatske države (kronologija procesa osamostaljenja Republike Hrvatske: od Memoranduma SANU 1986. do proglašenja neovisnosti 8. listopada 1991.)*, Zagreb, 2007., 126.-147.

³ Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata (dalje: HMDCDR), Izvorna civilna, vojna i policijska dokumentacija tzv. RSK (dalje: Dokumentacija tzv. RSK), kutija (dalje: kut.) 291., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

koba, pokazati i nemogućim, pravovremenim upućivanjem pojačanja iz "svih srpskih zemalja".⁴ S druge strane, za RH je okupirano područje zapadne Slavonije imalo veliki prometno-strateški značaj pa su predstavnici hrvatskih vlasti, ne odričući se pritom legitimnog prava na vojno oslobađanje, pokušavali naći političko rješenje i sklopiti sporazum s pobunjenim Srbima.

Situacija na okupiranom području zapadne Slavonije nakon otvaranja autoceste

Srpska oblast Zapadna Slavonija, prema svojem statutu, koji je proglašen 18. travnja 1992. u Okučanima, činila je teritorijalnu jedinicu u RSK te je imala svoja tijela uprave: Narodnu skupštinu, Oblasno vijeće i oblasna tijela uprave.⁵ Sastojala se od općine Okučani, nove općine od "srpskog povijesnog i etničkog prostora Novske i Nove Gradiške", i općine Pakrac, čiji se dio teritorija nalazio pod hrvatskom vlašću.⁶ Postojale su i srpske općine Grubišno Polje, Daruvar i Podravska Slatina, koje su se u potpunosti nalazile pod hrvatskom vlašću. Zadaću obrane okupiranog teritorija zapadne Slavonije imao je Zonski štab Teritorijalne obrane (TO) Zapadna Slavonija, odnosno kasnije 18. korpus Srpske vojske Krajine (SVK), formiran nakon organizacijsko-formacijskih promjena u vojsci pobunjenih Srba tijekom listopada i studenog 1992. godine.⁷

Nakon mnogobrojnih pokušaja i neuspjelih pregovora hrvatske vlasti uspjele su, uz posredovanje međunarodne zajednice, 2. prosinca 1994. sklopiti sporazum s pobunjenim Srbima kojim je, između ostalog, dogovoreno i otvaranje autoceste okupiranim područjem zapadne Slavonije. S tim u vezi, Vlada pobunjenih Srba na 27. sjednici, održanoj 16. prosinca 1994., donosi odluku o formiranju "Štaba za sprovođenje Sporazuma o otvaranju Autoputa", koji je, imajući sjedište u Okučanima, trebao riješiti sve probleme radi što bržeg pušta-

⁴ Isto.

⁵ Službeni glasnik RSK (Knin), br. 14, 25. avgust 1992., 862.-874.

⁶ Isto. Službeni glasnik RSK (Knin), br. 3, 23. mart 1992., 25.-27. Općine u Srpskoj oblasti Zapadna Slavonija imale su, kao i na cjelokupnom teritoriju RSK, Skupštinu općine i Izvršni savjet općine, podređene Oblasnom vijeću te oblasti. Oblasno vijeće Srpske oblasti Zapadna Slavonija bilo je podređeno Vladi RSK u Kninu.

⁷ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. korpusa, DT broj 01/2-4, 15. III. 1993., Preformiranje TO i PJM u SV RSK, Milislav SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, Bad Vilbel, 2001., 35.-38. Tijekom listopada i studenog 1992. donosi se odluka o reorganizaciji Teritorijalne obrane (TO) RSK, koja je preimenovana u Srpsku vojsku RSK, kasnije Srpsku vojsku Krajine (SVK). U skladu s tim zonski štabovi TO (ZnŠTO) preimenovani su u korpuse SVK, pa je tako Zonski štab TO Zapadna Slavonija sa sjedištem u Okučanima preformiran i preimenovan u Komandu 18. korpusa. Preformirane su i podčinjene jedinice (51. i 98. odred TO u 51. i 98. pješadijsku brigadu, 59. i 63. odred TO u 59. i 63. odred, 91. PoB TO u 91. PoB), formiran je bataljun za intervenciju, rasformirana je 85. brigada Posebnih jedinica milicije Okučani te općinski štabovi TO Okučani, Pakrac, Daruvar i Podravska Slatina, čiji pripadnici ulaze u sastav 18. korpusa SVK. U sastavu korpusa još su bile 54. pješadijska brigada, formirana 23. siječnja 1993. godine, 18. MAP, MPOAD, LAD PVO i Taktička grupa 1.

nja ceste u promet, uz utvrđivanje režima putovanja istom.⁸ Kao međunarodna prometnica, autocesta je puštena u promet 21. prosinca 1994. godine. U početku je bila otvorena za promet od 6 do 18 sati, a cjelodnevna upotreba trebala je započeti od 6. siječnja 1995. godine.⁹

Otvaranjem ceste dolazi do postupne normalizacije odnosa između RH i pobunjenih Srba na području zapadne Slavonije, koji, pritisnuti teškim uvjetima života i općom nestašicom na okupiranom području, ali i željom da vide članove svojih obitelji, počinju masovno dolaziti na slobodni hrvatski teritorij. Osim nabavke potrebnih stvari, mnogobrojni su Srbi od hrvatskih vlasti zatražili i domovnice, koje su bez problema dobivali.¹⁰ Mnogi se, vidjevši u tome priliku za veliku zaradu, uključuju i u krijumčarenje gorivom, koje su nabavljali na slobodnom teritoriju RH. Kako bi spriječila šverc, u koji su bili uključeni i visoki vojni dužnosnici, Vlada RSK 21. siječnja 1995. donosi uredbu kojom određuje tko i pod kojim uvjetima može izaći na autocestu, zaduživši pritom pripadnike SUP-a Okučani za njezinu kontrolu. No kako su i oni, uz potporu ili aktivno sudjelovanje najviših predstavnika vlasti pobunjenih Srba, a neki srpski zapovjednici drže i uz hrvatski poticaj, sudjelovali u krijumčarenju na više od 13 ilegalnih izlaza na autocestu, krijumčarenje se jednostavno nije moglo zaustaviti. Zbog sudjelovanja pripadnika SUP-a Okučani u švercu, komanda 18. korpusa SVK povjerila je nadzor nad autocestom pripadnicima 54. pješadijske brigade, čija je zona odgovornosti, otvaranjem ceste, presječena popola.¹¹ Time je narušen srpski sustav obrane, a prema srpskim dokumentima stanje je dodatno otežavalo curenje sigurnosnih informacija hrvatskim vlastima koje su se za dobivanje važnih obavještajnih podataka koristile i teškim uvjetima života pobunjenih Srba.¹² Sve je to negativno utjecalo na raspoloženje i moral pobunjenih Srba, a uzroke

⁸ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, Štab za otvaranje autoputa, Informacija o režimu putovanja Autoputem Zagreb-Lipovac, br. 01-21-1/95, Okučani, 4. I. 1995. U Štab ulaze predstavnici Ministarstva obrane na čelu s ministrom, pukovnikom Radom Tanjom, predstavnici MUP-a na čelu s vršiteljem dužnosti ministra Nebojšom Pavkovićem i predstavnici Ministarstva za saobraćaj i veze na čelu sa ministrom, dipl. ing. Milanom Pađenom.

⁹ Isto. HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

¹⁰ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995., Borbe za Z Slavoniju, maj 1995., Rad GŠ SVK.

¹¹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., puk. SVK Milan Jekić, Izvještaj o padu Zapadne Slavonije, Knin, 9. VI. 1995., ppuk. Stevo Babac, Pismena izjava (Komisiji GŠ SVK), Nova Topola, 10. VI. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 98-104. Dok Milislav Sekulić, koji kao najvećeg švercera gorivom u zapadnoj Slavoniji spominje Zorana Miščevića i njegovu grupu, navodi kako se švercalo uz prešutnu suglasnost komandanta Glavnog štaba SVK (generala Čeleketića, op. a.), pukovnik Milan Jekić izravno navodi generala Milana Čeleketića, komandanta 18. korpusa SVK, pukovnika Lazu Babića, te rezervnog potpukovnika Borivoja Pavlovića-Paju kao gazde ratnih profitera i švercera.

¹² HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., puk. Lazo Babić, Odgovor na pitanja, Knin, 7. VI. 1995., ppuk. Stevo Babac, Pismena izjava (Komisiji GŠ SVK), Nova Topola, 10. VI. 1995., Načelnik inženjerije 18. K, major Predrag Lukić, Izvještaj o situaciji oko b/d vezanih za pad Zapadne Slavonije, 10. VI. 1995., kap. I. klase Tihomir Zorčić, Izvještaj u vezi pada Z Slavonije, s. Trošelj, 14. VI. 1995., kap. I. klase Mladen Šetkić, Pismena izjava (komisiji GŠ SVK), 16. VI. 1995.

toga mnogi njihovi dužnosnici vidjeli su upravo u otvaranju autoceste, što je za njih, ponajprije zbog sigurnosnih razloga, bila kobna pogreška. Najglasniji među njima bio je komandant Glavnog štaba SVK, general Milan Čeleketić, smatrajući to "fatalnim za sudbinu zapadne Slavonije".¹³

Porast napetosti i pripreme za sukob

Prema srpskim dokumentima, do porasta napetosti na području zapadne Slavonije dolazi 24. travnja 1995., kada je, odlukom predsjednika pobunjenih Srba Milana Martića, u 6 sati ujutro autocesta zatvorena na 24 sata. Iako su hrvatske vlasti najavile kako će, ako cesta ne bude otvorena ujutro 25. travnja 1995., hrvatska policija osigurati promet, tijekom njezina zatvaranja nije bilo nikakvih napetosti, a cjelokupnu situaciju pratili su pripadnici UNCRO-a i "snimateljska ekipa novinara sa područja Republike Hrvatske". Sljedećeg dana u 6 sati ujutro autocesta je ponovno otvorena, pa se situacija smiruje. Zatvaranjem ceste na 24 sata pobunjeni su Srbi željeli istaknuti svoje nezadovoljstvo ponašanjem pripadnika UNCRO-a, koji su kontrolirajući promet, tijekom travnja 1995. zaustavili dosta kamiona s robom i cisterni s gorivom namijenjenih srpskoj strani.¹⁴

Kako bi dodatno podignuli moral stanovništvu i vojsci, u zapadnoj su Slavoniji od 25. do 27. travnja 1995. boravili Milan Martić i general Čeleketić koji su u svojim govorima naglašavali spremnost da brane to područje, pa čak i "vrate dio okupiranog teritorija". Zanimljivo, za taj je njihov posjet Glavni štab saznao iz novina i preko televizije, što nam dovoljno govori o njihovim međusobnim odnosima. Podizanju morala narodu zapadne Slavonije željela je pridonijeti i Skupština RSK, koja je tih dana zasjedala u Okučanima.¹⁵

Do potpunog zaoštavanja situacije na području zapadne Slavonije dolazi 28. travnja 1995., kada je na benzinskoj postaji kraj motela "Slaven", na terito-

¹³ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Stanje u Srpskoj vojsci Krajine posle agresije na teritoriju Zapadne Slavonije (Informacija), Knin, 11. V. 1995., puk. Lazo Babić, Odgovor na pitanja, Knin, 7. VI. 1995., ppuk. Stevo Babac, Pismena izjava (Komisiji GŠ SVK), Nova Topola, 10. VI. 1995., kap. I. klase Mladen Šetkić, Pismena izjava (komisiji GŠ SVK), 16. VI. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995.

¹⁴ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 98. PBR, Organ bezbednosti, Službena zabilješka, str. pov. br.: 25/95., Rajić, 25. IV. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Zagreb, 2005., 490.-491. Rezolucijom 981 Vijeća sigurnosti UN-a od 31. ožujka 1995. naziv UNPROFOR (United Nations Protection Forces, Zaštitne snage Ujedinjenih naroda) promijenjen je u UNCRO (United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia, Operacija UN-a za povratak povjerenja u Hrvatskoj), što pobunjeni Srbi, nezadovoljni novim nazivom u kojem se spominje Hrvatska (Croatia), nisu prihvatili, te su u svojoj dokumentaciji i dalje koristili naziv "UNPROFOR".

¹⁵ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., Borbe za Zapadnu Slavoniju, maj 1995., Rad GŠ SVK.

riju pod hrvatskom vlašću, ubijen Tihomir Blagojević. Njega je, jer mu je ubio brata, ubio jedan Hrvat iz njegova sela Smrtića kraj Nove Gradiške. Nakon toga su pobunjeni Srbi, predvođeni bratom ubijenog Blagojevića, na dijelu autoceste koji je bio pod srpskim nadzorom, počeli pucati na automobile koji su tuda prolazili, ubivši pritom nekoliko hrvatskih civila, te zarobivši njih petero koje su, "radi njihove bezbednosti", zadržali tijekom noći. Strahujući da bi hrvatske vlasti to mogle iskoristiti kao povod za napad, pobunjeni su Srbi zarobljene civile brzo oslobodili, pokazujući pritom veliku susretljivost.¹⁶ Cesta je nakon toga zatvorena, a sukob većih razmjera izbjegnut je posredovanjem UNCRO-a, koji je zahtijevao ponovno otvaranje autoceste ujutro 29. travnja 1995. što se, zbog protivljenja komandanta 18. korpusa SVK, pukovnika Laze Babića, i sekretara SUP-a Okučani Dragana Veselinovića, koji su vjerojatno slijedili upute iz Knina, nije dogodilo.¹⁷ Pobunjeni Srbi ipak su pristali na otvaranje autoceste u 6 sati ujutro 1. svibnja 1995. godine. I kada je, pošto je policija u Okučanima dobila usmeno naređenje od rukovodstva MUP-a da ukloni barikade i pripremi cestu za otvaranje, izgledalo da će se situacija smiriti, pukovnik Lazo Babić, govoreći kako ima drukčiju naredbu, oko 20 sati 30. travnja 1995. obavještava sekretara SUP-a Okučani i javnost kako cesta ipak neće biti otvorena.¹⁸

O toj su odluci, koja je izravno poslužila RH kao povod za pokretanje operacije "Bljesak", njenoj opravdanosti, o tome tko je bio za, a tko protiv nje, pobunjeni Srbi puno raspravljali nakon pretrpljenog poraza. Prema srpskim dokumentima, odluku o neotvaranju autoceste donosi Milan Martić u dogovoru s generalom Čeleketićem, te uz potporu Glavnog štaba koji je, zbog prisutnosti jakih snaga HV-a, smatrao da će otvaranjem ceste iste doći u još povoljniji operativno-taktički položaj. Pritom pukovnik SVK Branko Zebić ističe da je njihovu odluku proveo komandant 18. korpusa SVK, pukovnik Lazo Babić, kojega i general Dušan Lončar, podržavši njegovu odluku, ističe kao odgovornu osobu koja je, zbog napete situacije, donijela odluku o sprječavanju prometa autocestom. Takve tvrdnje pukovnik Lazo Babić oštro negira te ističe kako do "hrvatske agresije" ne bi ni došlo da je otvorena autocesta, za što se i sam zalagao, optužujući pritom Glavni štab da je "jedini mogao narediti otvaranje ceste, ali to nije učinio".¹⁹ Za otvaranje autoceste, podržavajući ujedno i pre-

¹⁶ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. korpusa, Spisak lica za razmenu, int. br. 1-69, 29. IV. 1995. Zarobljeni su Adam (Nikole) Grgić (rođen 1941., iz Zagreba), Ana (Antuna) Grgić (rođena 1939., iz Zagreba), Božidar (Nikole) Pavlica (rođen 1938., iz Slavonskog Broda), Vinko (Marijana) Lacković (rođen 1961., iz Slavonskog Broda) i Ivan Špehar (rođen 1952., iz Staroga Petrovog Sela).

¹⁷ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, MUP, Resor državne bezbednosti, Izveštaj Resora državne bezbednosti o saznanjima vezanim za uzroke pada Zapadne Slavonije, broj: 08/2-0-1235/95, Knin, 9. VI. 1995.

¹⁸ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Zapadne Slavonije, broj: 5-41/95, Knin, 4. VII. 1995.

¹⁹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., puk. Branko Zebić, Izveštaj, Trošeljci, 27. V. 1995., RSK, GŠ SVK, Utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, pov. br. 3-393, 6. VII. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

govore s hrvatskim vlastima, zalagali su se ministar obrane, pukovnik Rade Tanjga i premijer Borislav Mikelić, koji i optužuje "ratoborne Srbe" (Martića i Čeleketića) za zatvaranje ceste, čime je RH dan povod za napad.²⁰

Želeći smiriti napetosti, pripadnici UNCRO-a zalagali su se za otvaranje autoceste, upozoravajući pobunjene Srbe na posljedice do kojih može doći u slučaju njezinoga neotvaranja. Održan je i niz sastanaka predstavnika UNCRO-a s komandom 18. korpusa SVK i sekretarom SUP-a Okučani kako bi se pronašlo rješenje, ali bez uspjeha. Uvidjevši da od otvaranja ceste neće biti ništa, zapovjednik sektora Zapad, argentinski general Carlos Matalon, upozorio je 30. travnja 1995. pukovnika Lazu Babića riječima: "Da li ste svjesni pukovniče što činite što ne dozvoljavate otvaranje auto-puta i da li ćete moći snositi svu odgovornost za posljedice?" Na kraju, zbog takvog razvoja situacije i mogućnosti izbijanja sukoba, general Matalon naređuje izvlačenje ljudstva s nadzornih punktova na sigurno u kampove, što je i učinjeno od 1 do 3 sata ujutro 1. svibnja 1995. godine.²¹

Neuspjeh pregovora i neotvaranje autoceste nisu ostavljali hrvatskim vlastima drugu mogućnost, nego da vojnom akcijom oslobode okupirano područje zapadne Slavonije. Vojni i civilni dužnosnici RSK znali su za hrvatske namjere, jer su s više strana dobili informacije o skorašnjem napadu, tako da su znali i vrijeme njegova početka. No, te su podatke, koje i nisu shvatili ozbiljno, dobili prekasno. Definitivnu potvrdu o napadu pobunjeni Srbi dobili su oko ponoći 30. travnja/1. svibnja 1995., kada je Resor državne bezbednosti MUP-a RSK dostavio Glavnom štabu SVK informaciju o pregovorima hrvatskih predstavnika s komandom nepalskog bataljuna UNCRO-a u selu Dragaliću i hrvatskom napadu koji će započeti u 6 sati ujutro. Poruku je primio potpukovnik Gvozdrenović, dežurna osoba u Štabu, koji je smatrao da zapadnoj Slavoniji ne prijeti opasnost i nije pokazao zabrinutost.²²

Iako su srpski vojni komandanti naglašavali spremnost, ističući kako je, zbog napetosti oko autoceste, već 28./29. travnja 1995. naređena mobilizacija (pitanje je u kojem je opsegu uopće provedena), pobunjeni Srbi dočeka-

²⁰ Isto. HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Magnetofonski snimak sa treće sjednice prvog redovnog zasjedanja Skupštine RSK, održane 18. 05. 1995. godine u Borovu Selu, 72-82 i 124-127, M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 100. Govoreći o vojno-političkoj situaciji nakon poraza u zapadnoj Slavoniji, pukovnik Tanjga otvoreno priznaje kako pobunjeni Srbi "nemaju snage vojničkim ili isključivo vojničkim načinom, vojničkim mehanizmima da sačuvaju RSK". Sekulić smatra kako su Mikelić i Tanjga, znajući da će doći do hrvatskog napada, takvim stajalištima samo skidali odgovornost sa sebe.

²¹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

²² HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. korpusa, Obaveštajni odsek, Izveštaj (GŠ SVK), str. pov. br. 7-234, 22. IV. 1995., RSK, MUP, Resor državne bezbednosti, Izvještaj Resora državne bezbednosti o saznanjima vezanim za uzroke pada Zapadne Slavonije, broj: 08/2-0-1235/95, Knin, 9. VI. 1995., Izvještaj pukovnika Milana Jekića, 12. VI. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

li su hrvatski napad opterećeni mnogobrojnim problemima.²³ Analizirajući podatke koji govore o pripremama i spremnosti srpskih jedinica u zapadnoj Slavoniji neposredno prije početka hrvatske operacije "Bljesak", primjećujemo dva različita pristupa i načina njihova prikaza. Dok pojedini komandanti 18. korpusa SVK, želeći tako umanjiti svoju odgovornost za teški poraz, ističu svoj dobar rad na pripremi obrane, česti obilazak i kontrolu jedinica, izvještaji većine vojnih i civilnih dužnosnika pobunjenih Srba govore suprotno, pa je općeniti dojam da su pobunjeni Srbi u velikoj mjeri nepripremljeni dočekali hrvatski napad, čemu pridonosi i slab rad njihovih obavještajnih službi.²⁴ U dokumentima se ističe slaba obučenost i uvježbanost srpskih vojnika, koji su dodatno bili opterećeni podjelama i sukobima u političkom vrhu RSK, nedostatak zapovjednog kadra, te nepostojanje usuglašenosti među jedinicama i suradnje s obzirom na pravac, mjesto, vrijeme i cilj.²⁵ Problem je predstavljala i starosna struktura vojnika, nedostatak odjeće i obuča, kašnjenje plaća te najvjerojatnije slaba, iako se u nekim izvještajima tvrdi suprotno, popunjenost jedinica materijalnim sredstvima i gorivom, što posebno naglašava Milan Martić.²⁶ Ti problemi doveli su do pada morala u srpskih vojnika, utječući i na njihove obrambene mogućnosti. U dokumentima pobunjenih Srba ističe se i problem borbene tehnike, ponajprije protuoklopnih sredstava, koja je, prema odredbama Zagrebačkog sporazuma o primirju iz ožujka 1994., bila zatvorena u skladištima UNCRO-a u Kuli u Staroj Gradišci i Gavrinici, odakle je većina srpskih jedinica izvlači tek poslije početka hrvatskog napada.²⁷ Iako načelnik

²³ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, MUP, Izvještaj (Državnoj komisiji za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije), br. 08/1-1-4436/1-95, Knin, 28. V. 1995., puk. Lazo Babić, Odgovor na pitanja, Knin, 7. VI. 1995., ppuk. Milanko Babić, Izvještaj u vezi pada Z Slavonije, Jasenovac, 9. VI. 1995.

²⁴ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

²⁵ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda Lad PVO 18. K SVK, Izvještaj o stanju morala, te ponašanju i raspoloženju v/o iz sastava naše jedinice: prije, za vreme i poslije izbijanja ratnih dejstava na području Zapadne Slavonije, 01./02. 05. 1995. godine, Gradiška, 15. 5. 1995., ppuk. Stevo Babac, Pismena izjava (Komisiji GŠ SVK), Nova Topola, 10. VI. 1995., Komanda slavonsko-baranjskog korpusa, Izveštaj Komisije za prikupljanje podataka o događajima u Zapadnoj Slavoniji, pov. br. 1-107, 20. VI. 1995., ONO GŠ SVK, Zapažanja o stanju 18. K u vremenu od 1. do 23. maja 1995. godine, general-ppuk. Milan Čelekić, Pad Z Slavonije, Knin, 25. VII. 1995. Čeleketić navodi kako 18. korpus SVK ulazi u borbena djelovanja sa samo 38 oficira, od propisanih 151, i 22 podoficira, od propisanih 138.

²⁶ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Magnetofonski snimak sa treće sjednice prvog redovnog zasjedanja Skupštine RSK, održane 18. 05. 1995. godine u Borovu Selu, 72-82, ppuk. Milanko Babić, Izvještaj u vezi pada Z Slavonije, Jasenovac, 9. VI. 1995., puk. SVK Milan Jekić, Izveštaj o padu Zapadne Slavonije, Knin, 9. VI. 1995. i Izvještaj pukovnika Milana Jekića, 12. VI. 1995., kap. Dražen Spasenović, Pismena izjava (Komisiji GŠ SVK), Nova Topola, 14. VI. 1995., kap. I. klase Tihomir Zorčić, Izveštaj u vezi pada Z Slavonije, s. Trošeljci, 14. VI. 1995., kap. I. klase Mladen Šetkić, Pismena izjava (komisiji GŠ SVK), 16. VI. 1995., Komanda slavonsko-baranjskog korpusa, Izveštaj Komisije za prikupljanje podataka o događajima u Zapadnoj Slavoniji, pov. br. 1-107, 20. VI. 1995., Borbe za Z Slavoniju, maj 1995., Rad GŠ SVK.

²⁷ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995., ONO GŠ SVK, Zapažanja o stanju 18. K. od 1. do 23. maja 1995. godine.

inženjerije 18. korpusa SVK, major Predrag Lukić, ističe postavljanje mnogo-brojnih mina, čini se da ni sustav zaprečivanja i utvrđivanja objekata nije bio na visini. Različita su i izvješća o postojanju osnovnih skladišta i zaklona, te o fortifikacijskom uređenju linija obrane i rezervnim položajima, koje major Lukić spominje kao uređene, dok se u drugim izvještajima uglavnom navode kao neuređeni.²⁸ Prema iskazima pripadnika specijalne policije RH, koji su sudjelovali u operaciji "Bljesak", pobunjeni Srbi bili su iznimno dobro utvrđeni i pripremljeni za obranu u selima Bobare, Čaprginci, Bijela Stijena, Gornji i Donji Rogolji, te na području Omanovca i Ivanovca.²⁹ Prema srpskim izvještajima, problem je predstavljao i sustav veza koji se temeljio na žičanim vezama, uz korištenje kapaciteta i spojnih putova PTT-a, a bio je potpuno zastario, slabo popunjen vojnicima i sredstvima veze, te intenzivno prisluškivan i ometan.³⁰ Veliki problem predstavljala je i slaba popunjenost jedinica 18. korpusa SVK, koji je trebao "braniti područje zapadne Slavonije od hrvatske agresije". Prema ratnoj formaciji, korpus je trebao imati 8.379 pripadnika (622 oficira, 366 podoficira i 7.391 vojnika), ali je imao samo njih 4.773 (291 oficira, 506 podoficira i 3.976 vojnika), što je bila popunjenost od 57%.³¹ Ta se brojka čini još i dobrom, jer analiza izvještaja jedinica iz njegova sastava pokazuje još veći nerazmjer između njihove ratne formacije i stvarne popunjenosti u trenutku otpočinjanja sukoba.³² Kao dodatni problem spominju se i međusobni sukobi između domaćih Srba i Srba izbjeglih "s teritorija pod ustaškom vlašću", koji su činili oko 70% jedinica, te neslaganje i sukobi između vojnih i civilnih vlasti što je, uz sumnju i defetizam dijela boraca, iseljavanje, pa čak i spominjanje mirne reintegracije, pridonijelo njihovu brzom porazu. Slabljenju srpskih obrambenih mogućnosti pridonijelo je i premještanje komande korpusa iz Okučana u Staru Gradišku što je, prema dokumentima, unatoč protivljenju naroda i predstavnika vlasti, prema naređenju generala Čeleketića izvršio pukovnik Lazo

²⁸ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., puk. SVK Milan Jekić, Izveštaj o padu Zapadne Slavonije, Knin, 9.VI.1995., HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Načelnik inženjerije 18. K, major Predrag Lukić, Izveštaj o situaciji oko b/d vezanih za pad Zapadne Slavonije, 10. VI. 1995., Komanda slavonsko-baranjskog korpusa, Izveštaj Komisije za prikupljanje podataka o događajima u Zapadnoj Slavoniji, pov. br. 1-107, 20. VI. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995.

²⁹ Marija KREŠ, "Iznenadjenja smo 'priuštiti' njima", *Halo* 92 (Zagreb), br. 42, 29. V. 1995., 4-5.

³⁰ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. korpusa, Uticaj sistema veze na RiK u b/d 1. V. 1995. i pregled sredstava veze u 18. korpusu, selo Trošelj, 19. V. 1995., kap. Zdravko Kljajić, Pismena izjava Komisiji GŠ SVK, Nova Topola, 16. VI. 1995.

³¹ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Pregled brojnog stanja 18. K u momentu agresije.

³² Ovo su podaci o popunjenosti jedinica 18. korpusa SVK, pri čemu je prvo navedeno stvarno stanje, a zatim, u zagradi, popunjenost po propisanoj ratnoj formaciji: Komanda 18. korpusa - 442 (463), 54. pješadijska brigada - 1.320 (2.069), 51. pješadijska brigada - 1.016 (2.239), 98. pješadijska brigada - 549 (1.978), 59. odred - 159 (603), 63. odred - 125 (603), 18. mješoviti artiljerijski puk - 267 (1005), Mješoviti protuoklopni artiljerijski divizion - 122 (283), Laki artiljerijski divizion PVO - 131 (236), Taktička krupa-1 - između 60 i 318, ovisno o izvoru (459), 91. pozadinska baza 102 (97).

Babić.³³ Analizirajući nakon pretrpljenog poraza njegove mogućnosti, među pobunjenim Srbima nameće se zaključak da 18. korpus SVK, zbog mnogobrojnih teškoća u kojima se našao, nije mogao jamčiti sigurnost srpskom narodu na području zapadne Slavonije. Neki u njegovoj kritici idu i dalje, nazivajući ga “jedinicom snage jedne ojačane brigade” ili “malo bolje organiziranim Lovčkim društvom”, iako je ovo posljednje zasigurno pretjerana ocjena.³⁴

S druge strane, u srpskim izvještajima ističe se dugo i pomno planiranje i pripremanje hrvatskog napada, čime se ništa nije željelo prepustiti slučaju, što i odgovara istini. Napadu je prethodilo detaljno prikupljanje podataka o srpskim položajima, pri čemu su, prema srpskim dokumentima, korišteni diverzanti HV-a, ali i pripadnici UNCRO-a, mjesno stanovništvo i krijumčari. Time su hrvatske snage saznale raspored srpskih jedinica, koje su bile brojnije i jače u južnom, nego u sjevernom brdovitom području, te njihove mogućnosti i slabosti u sustavu obrane.³⁵ Nakon dugotrajnih priprema, a s obzirom na to da je vodstvo pobunjenih Srba odbijalo mirnu reintegraciju okupiranog teritorija u ustavno-pravni poredak RH, hrvatske vlasti samo su čekale povoljan trenutak za pokretanje oslobodilačke operacije “Bljesak”. Na kraju su, iskoristivši srpsko neotvaranje autoceste kao povod, u zoru 1. svibnja 1995. pokrenule operaciju kojoj je prethodio novi napad pobunjenih Srba na osobno vozilo na cesti Pakrac-Požega.³⁶ Analizu hrvatskih snaga, navodeći da su se nekoliko sati prije napada razmjestile u selima Kričke, Katolička Šagovina, Gorice, Stari Grabovac, Bročice i Drenov Bok, koje sudjeluju u operaciji “Bljesak”, daje ge-

³³ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda Lad PVO 18. K SVK, Izvještaj o stanju morala, te ponašanju i raspoloženju v/o iz sastava naše jedinice: prije, za vreme i poslije izbijanja ratnih dejstava na području Zapadne Slavonije, 01./02. 05. 1995. godine, Gradiška, 15. 5. 1995., puk. Lazo Babić, Odgovor na pitanja, Knin, 7. VI. 1995., puk. SVK Milan Jekić, Izveštaj o padu Zapadne Slavonije, Knin, 9. VI. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995.

³⁴ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda Lad PVO 18. K SVK, Izvještaj o stanju morala, te ponašanju i raspoloženju v/o iz sastava naše jedinice: prije, za vreme i poslije izbijanja ratnih dejstava na području Zapadne Slavonije, 01./02. 05. 1995. godine, Gradiška, 15. 5. 1995., Borbe za Z Slavoniju, maj 1995., Rad GŠ SVK i M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 112.

³⁵ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Stanje u Srpskoj vojsci Krajine posle agresije na teritoriju Zapadne Slavonije (Informacija), Knin, 11. V. 1995., ppuk. Stevo Babac, Izveštaj državnoj komisiji, Nova Topola, 28. V. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995., Janko Bobetko, *Sve moje bitke*, Zagreb, 1996., 393.-423. General Bobetko ističe kako je potpuno razrađen plan za izvođenje operacije kojom se, prema prvim planovima, osim zapadne Slavonije, trebalo osloboditi Petrinju te ovladati Ljubovom i dominantnim pozicijama na Velebitu i Promini, bio gotov 5. prosinca 1994. godine.

³⁶ “Napad na osobno vozilo”, “Četnici odveli suvozača”, *Večernji list* (Zagreb), br. 11371, 2. V. 1995., 3. Prilikom napada na osobno vozilo na cesti Pakrac-Požega kraj Ožegovaca oko 3 sata ujutro 1. svibnja 1995., pobunjeni Srbi ranili su Antuna Kneževića iz Osijeka, dok su Ivicu Kukanovića zarobili i odveli u nepoznatom pravcu.

neral Čeleketić koji ističe kako "u agresiji na zapadnu Slavoniju sudjeluje oko 19000 vojnika i 1200 pripadnika MUP-a RH". Pritom, kao glavni hrvatski cilj ističe presijecanje zapadne Slavonije preko teže prohodnog zemljišta, od Krička prema Trnakovcu te od Mašičke Šagovine prema Okučanskom Benkovcu.³⁷ S druge strane, hrvatski podaci govore o sudjelovanju između 7.200 i 16.374 hrvatskih vojnika i policajaca.³⁸

Borbe u zapadnoj Slavoniji početkom svibnja 1995. godine

Prema ratnom planu "Gvozd" iz veljače 1995. 18. korpus SVK trebao je "odsudnom i aktivnom obranom spriječiti prodor ustaških snaga u njegovu zonu obrane, s težištem na pravcima Novska-Okučani, Nova Gradiška-Okučani i Pakrac-Okučani, uništiti uklinjene snage i stvoriti uvjete za napad prema etničkim srpskim prostorima, s težištem na pravcu Lipik-Pakrac-Daruvar". Korpus se trebao odsudno braniti tri do pet dana, što bi drugim korpusima omogućilo izvođenje ofenzivnih akcija s ciljem zauzimanja hrvatskih teritorija, koji bi poslužili kao kompenzacija za eventualni gubitak zapadne Slavonije.³⁹

U kasnijem izvještaju generala Čeleketića navodi se da je hrvatski napad započeo jakom topničkom pripremom u 4,30 sati ujutro 1. svibnja 1995., nakon čega su, između 5,30 i 7 sati, uslijedili napadi pješništva na pravcima Nova Gradiška - Okučani, Novska - Okučani, Novska - Jasenovac i Pakrac - Stara Gradiška.⁴⁰ Ne očekujući napad većih razmjera, dio pobunjenih Srba prvo je

³⁷ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995., J. BOBETKO, *Sve moje bitke*, 393.-423. Čeleketić, navodeći kako "u agresiji sudjeluju" 1., 2., 3. i 5. gardijske brigada HV-a, 105., 121., 123., 125. i 127. brigada HV-a, 16. mješovita artiljerijska brigada i 15. mješovita protuoklopna artiljerijska brigada, te specijalne jedinice MUP-a iz Varaždina, Osijeka, Nove Gradiške, Rijeke, Kutine i Bjelovara, očito pretjeruje jer prema podacima generala Bobetka u operaciji "Bljesak" sudjeluju 1. i 2. bojna 1. gardijske brigade, 1. bojna 3. gardijske brigade i 4. bojna 5. gardijske brigade, 80. (Nova Gradiška) i 81. (Virovitica) gardijska bojna, 52. (Daruvar), 121. (Nova Gradiška, nekadašnja 121. brigada) i 125. (Novska, nekadašnja 125. brigada) domobranska pukovnija, 105. brigada, oklopna postrojba 123. brigade i specijalne snage MUP-a, uz topničku i zračnu podršku.

³⁸ "U punoj pripravnosti", *Večernji list* (Zagreb), br. 11374, 5. V. 1995., 5 i "Oslobađanje Zapadne Slavonije u 86 sati", *Večernji list* (Zagreb), br. 15253, 30. IV./1. V. 2006., 10-11.

³⁹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., puk. Lazo Babić, Odgovor na pitanja, Knin, 7. VI. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju, (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995., Borbe za Zapadnu Slavoniju, maj 1995., Rad GŠ SVK. Prema prijašnjem planu obrane, koji je razradio general Čeleketić dok je bio zapovjednik 18. korpusa SVK, u obrani zapadne Slavonije trebale su sudjelovati i dvije brigade bosanskih Srba.

⁴⁰ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995., Marija KREŠ, "Iznenađenja smo 'priuštiti' njima", *Halo 92* (Zagreb), br. 42, 29. V. 1995., 4.-5. Neposredno pred početak operacije veće skupine pripadnika specijalne policije RH neopaženo su ušle u dubinu okupiranog teritorija, sasvim se približivši jačim uporištima pobunjenih Srba na prvoj liniji obrane. Time se želio postići faktor iznenađenja, pa se može pretpostaviti da na tom području nije bilo artiljerijske pripreme.

smatrao kako je samo riječ o hrvatskoj provokaciji kojoj je cilj nasilno otvaranje autoceste, pa su ostali potpuno iznenađeni hrvatskom snagom, odlučnošću, načinom i taktikom izvođenja napada. Za njih su posebice bili neočekivani napadi hrvatskih zrakoplova, koji su pogubno djelovali na srpski moral, kao i masovna upotreba artiljerije i tenkova.⁴¹ Uz napomenu da je bilo i onih koji su, obeshrabreni početnim gubicima, napuštali položaje bez borbe, u dokumentima se ističe da je većina pripadnika 18. korpusa SVK hrabro prihvatila borbu protiv hrvatskih snaga. Iz njihova sadržaja može se zaključiti da su Srbi jači otpor pružili samo u prijedpodnevnim satima 1. svibnja 1995., a da je onda obrana popustila te da su vojnici, kako bi pomogli u evakuaciji svojih obitelji i zbog straha od okruženja, počeli napuštati položaje, što se tijekom dana pretvorilo u opći bijeg.⁴²

Srpski dokumenti pokazuju da su HV i snage MUP-a RH, krenuvši u 4,30 sati ujutro u napad sa sjevera iz Bročice i sa zapada iz Drenovog Boka, najprije uspjele osloboditi područje Jasenovca. U vojnom rasporedu pobunjenih Srba to područje branila je Taktička grupa 1 na čelu s potpukovnikom Borivojem Pavlovićem koja, zbog nespremnosti i malobrojnosti, nije pružila nikakav ozbiljniji otpor, iako se prema planovima komande 18. korpusa SVK morala samostalno braniti tri sata, a onda bi joj bila upućena pomoć. Početkom sukoba ni zapovjednik Taktičke grupe 1, koji se tada najvjerojatnije nalazio u Banjoj Luci, ni njegov zamjenik nisu se nalazili na zapovjednom mjestu, pridonijevši time općem rasulu i panici u jedinici. U kakvom je stanju bila Taktička grupa 1 najbolje govori podatak da je komandu 18. korpusa SVK obavijestila tek u 5,55 sati o hrvatskom napadu, na koji im je navodno dopušteno uzvratanje vatre tek puna dva sata nakon njegova početka.⁴³ Budući da je izostao žešći otpor Srba koji su se, zajedno s civilima, već bili prebacili preko Save, hrvatske snage ušle su u Jasenovac u 13 sati 1. svibnja 1995. godine.⁴⁴ Želeći skriti svoju odgovornost za brzi poraz, komanda Taktičke grupe 1 krivotvorila je ratni dnevnik u kojem se, uz detaljan opis sukoba i povlačenja, navodi da je Jaseno-

⁴¹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje za informisanje, Dosađanje informacije o padu Zapadne Slavonije, pov. broj 6-67, 4. V. 1995., puk. Branko Zebić, Izveštaj, Trošelj, 27. V. 1995., puk. Lazo Babić, Odgovor na pitanja, Knin, 7. VI. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izveštaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., Borbeni dejstva za Zapadnu Slavoniju (Važnija iskustva i zapažanja).

⁴² HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje za informisanje, Dosađanje informacije o padu Zapadne Slavonije, pov. broj 6-67, 4. V. 1995., Komanda Lad PVO 18. K SVK, Izveštaj o stanju morala, te ponašanju i raspoloženju v/o iz sastava naše jedinice: prije, za vreme i poslije izbijanja ratnih dejstava na području Zapadne Slavonije, 01./02. 05. 1995. godine, Gradiška, 15. 5. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995.

⁴³ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Vojna pošta 9162 TG-1 Jasenovac, Ratni dnevnik Komande TG-1 01./02. 05. 1995. g., str. pov. br. 511-1, 8. V. 1995., puk. Milislav Sekulić, Analiza borbenih dejstava TG-1 u odbrani Jasenovca i postupci grupe po izvlačenju južno od r. Save (01, 02, 03. 05. 1995.), 12. V. 1995. god., M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 106.-108.

⁴⁴ "Hrvatske snage oslobodile Jasenovac", *Večernji list* (Zagreb), br. 11371, 2. V. 1995., 2-3.

vac branjen do 15 sati i da je odbijeno nekoliko hrvatskih pokušaja forsiranja Save prema Uštici. Pukovnik Milislav Sekulić, koji smatra kako su područje Jasenovca trebali zajedno braniti 18. i 39. korpus SVK, te 1. krajiški korpus Vojske Republike Srpske, prvo je, navodeći da je Taktička grupa 1 "uspješno vodila borbu oko 10 sati", prihvatio taj krivotvoreni podatak. No kasnije, na osnovi svih spoznaja, M. Sekulić u svojoj knjizi žestoko napada komandu Taktičke grupe 1 da nije izvršila ni mobilizaciju, a obranu Jasenovca do 15 sati naziva neistinom.⁴⁵ Pišući o borbama, u srpskim se izvještajima odmah pojavljuju dezinformacije o rušenju spomenika na Spomen-području Jasenovac, čime se Hrvatsku i njezinu vojsku željelo poistovjetiti s ustašama i NDH te ocrniti pred svjetskom javnošću. U te se srpske dezinformacije uvjerio i američki veleposlanik u RH Peter Galbraith kada je 8. svibnja 1995. posjetio Jasenovac, vidjevši pritom razrušenu katoličku crkvu i čitavu pravoslavnu crkvu.⁴⁶

U srpskim se dokumentima ističe da, istodobno s napadom na Jasenovac, hrvatske snage kreću u napad i:

- na pravcima Novska - Rajić, Novska - Okučani i Kričke - Rajčići - Bijela Stijena koje brani 98. pješadijska brigada na čelu s potpukovnikom Milankom Babićem,⁴⁷

- na pravcima Nova Gradiška - Okučani, Katolička Šagovina - Gajevi - Smrtić, Trnava - Dragalić - Gorice i Pivare - Prašnik, koje brani 54. pješadijska brigada na čelu s potpukovnikom Stevom Babcem,⁴⁸

- te na pravcima Pakrac - Okučani i Pakrac - Stara Gradiška, koje su branile 51. pješadijska brigada na čelu s potpukovnikom Stevom Harambašićem, 59. daruvarski odred na čelu s kapetanom I. klase Vladom Gatarićem i 63. podravsko-slatinski odred na čelu s majorom Borom Dobrićem.⁴⁹

U njima se navodi da nakon jake artiljerijske pripreme, uz ubacivanje diverzanata nebranim međuprostorom u srpsku pozadinu i helikopterske desante, kreće i hrvatsko pješaštvo, podržano mnogobrojnim tenkovima. Analizom srpskih dokumenata može se zaključiti da su hrvatske snage, osim na području Pakraca, brzo i kontinuirano napredovale, slamaajući otpor po-

⁴⁵ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Vojna pošta 9162 TG-1 Jasenovac, Ratni dnevnik Komande TG-1 01./02. 05. 1995. g., str. pov. br. 511-1, 8. V. 1995., puk. Milislav Sekulić, Analiza borbenih dejstava TG-1 u odbrani Jasenovca i postupci grupe po izvlačenju južno od r. Save (01, 02, 03. 05. 1995.), 12. V. 1995. god., M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 106.

⁴⁶ "Ljudska prava za mirnu reintegraciju", *Večernji list* (Zagreb), br. 11378, 9. V. 1995., 2, N. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 493.

⁴⁷ Zona odgovornosti brigade bila je: desno Čardak (tt 427) - selo Kričke, lijevo kanal Veliki Strug (ušće potoka Vrbice), a po dubini sela Bodergaj i Vrbovljani.

⁴⁸ Jedinica je formirana 23. siječnja 1993. godine, imala je zapovjedno mjesto u selu Rajić, a njezina obrana je, sa širinom zone od 26 km, te dubinom od četiri do devet kilometara, bila formirana na liniji: rijeka Sava - šuma Prašnik - Donji Bogićevci - Dragalić - Medari - Trnava - šuma Gaj - Ličko Brdo - Prosjeka - Velika Gradina.

⁴⁹ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

bunjenih Srba. Na području Pakraca srpske jedinice bile su dobro ukopane pa ih hrvatske snage, želeći izbjeći veće žrtve i onemogućiti dolazak srpskih pojačanja iz Bosne i Hercegovine, odnosno želeći što prije izbiti na rijeku Savu, samo čvrsto okružuju, ne poduzimajući jače napade. Nakon popuštanja prvih crta, Srbi su pokušali organizirati drugu liniju obrane koju unatoč naporima pojedinih komandanata, zbog općeg kaosa u njihovim redovima i brzog napredovanja hrvatskih snaga, nisu uspjeli uspostaviti.⁵⁰

Napadajući iz smjera Novske, otkuda je i planiran glavni udar, hrvatske snage su već oko podne 1. svibnja 1995. razbile obranu 98. pješadijske brigade, koja je u borbama doživjela potpuni slom. O kaosu među pobunjenim Srbima svjedoči i podatak kako je, iako već oko podne 1. svibnja 1995. njezin komandant, potpukovnik Milanko Babić, izvještava o potpunom raspadu jedinice, komanda 18. korpusa SVK bila uvjerena u uspješno izvođenje obrane 98. pješadijske brigade, postavši svjesna nezaustavljivoga hrvatskog napredovanja tek u drugoj polovini dana. Razmatrajući kasnije uzroke teškog poraza, dio pobunjenih Srba ocjenjuje upravo brzi poraz 98. pješadijske brigade jednim od glavnih uzroka potpunog sloma srpske obrane.⁵¹ U srpskim dokumentima dalje se navodi da su, krenuvši iz smjera Nove Gradiške, hrvatske snage, slamaajući otpor pobunjenih Srba, nezaustavljivo napredovale pa je komanda 54. pješadijske brigade, naredivši evakuaciju civilnog stanovništva, pokušala organizirati obranu na drugoj liniji, ali bez uspjeha. Govoreći o izvlačenju civila, komandant 54. pješadijske brigade, potpukovnik Stevo Babac, ističe da su postojali planovi za evakuaciju koja, ne navodeći tko je i zašto nije dopuštao, nije bila dopuštena do popodnevnih sati 1. svibnja 1995. godine. Ističe se i da, nezadrživo napredujući, HV i pripadnici MUP-a RH presijecaju za Srbe vitalnu komunikaciju Okučani - Pakrac te oko 23 sata 1. svibnja 1995. okružuju šire područje Okučana, čime se sjeverni dio okupiranog područja našao u okruženju.⁵² Tijekom noći nije bilo sukoba pa su hrvatske snage, iskoristivši povlačenje srpskih vojnika i civila prema Staroj Gradišci, učvrstile svoje položaje i rano ujutro 2. svibnja 1995. krenule u daljnje oslobađanje. Pretrpjevši teške gubitke, ostaci razbijenih 98. i 54. pješadijskih brigada, zajedno s civil-

⁵⁰ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., puk. Lazo Babić, Odgovor na pitanja, Knin, 7. VI. 1995., ppuk. Milanko Babić, Izvještaj u vezi pada Z Slavonije, Jasenovac, 9. VI. 1995., Komanda slavonsko-baranjskog korpusa, Izveštaj Komisije za prikupljanje podataka o događajima u Zapadnoj Slavoniji, pov. br. 1-107, 20. VI. 1995., J. BOBETKO, *Sve moje bitke*, 393.-423.

⁵¹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., ppuk. Stevo Babac, Izveštaj državnoj komisiji, Nova Topola, 28. V. 1995., puk. Lazo Babić, Sugestije za utvrđivanje istine o događajima u Zapadnoj Slavoniji, Banja Luka, 28. maja 1995. i Odgovor na pitanja, Knin, 7. VI. 1995., ppuk. Milanko Babić, Izvještaj u vezi pada Z Slavonije, Jasenovac, 9. VI. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995., J. BOBETKO, *Sve moje bitke*, 393.-423.

⁵² HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., ppuk. Stevo Babac, Izveštaj državnoj komisiji, Nova Topola, 28. V. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

nim stanovništvom, povlačili su se prema Staroj Gradišci. Prema srpskim dokumentima, prilikom povlačenja, na području Nove Varoši sukobljavaju se s hrvatskim snagama te se, nakon višesatnih borbi, uspijevaju probiti kroz šumu prema Staroj Gradišci i dalje prema teritoriju BiH pod srpskom kontrolom. Stigavši u Staru Gradišku u 13,10 sati 2. svibnja 1995., komanda 54. pješadijske brigade naređuje gađanje Nove Gradiške, pravdajući to hrvatskim gađanjem Okučana.⁵³ Hrvatski vojnici ulaze u Okučane "nekoliko minuta poslije 13 sati" 2. svibnja 1995., čime su se, na širem području Okučana i Pakraca, 51. pješadijska brigada, 1. bataljun 54. pješadijske brigade, 2. bataljun 98. pješadijske brigade, 59. daruvarski i 63. podravsko-slatinski odred te bataljun za intervenciju pobunjenih Srba našli u potpunom okruženju. Pružajući otpor još jedan dan, većina se njihovih pripadnika, uvidjevši kako je daljnji otpor uzaludan, predaje 3. svibnja 1995. godine.⁵⁴ Unatoč izričitoj zabrani generala Čeleketića, pukovnik Lazo Babić je već oko 10 sati ujutro 2. svibnja 1995. napustio komandno mjesto u Staroj Gradišci, premjestivši ga u Bosansku Gradišku, što nije bilo predviđeno planom upotrebe. Hrvatske snage ušle su u napuštenu Staru Gradišku oko 1 sat nakon ponoći 3. svibnja 1995. godine.⁵⁵

Tijekom sukoba, Srbima je veliki problem predstavljao izostanak jake topničke potpore. Iako su imali razmještene topove 155 mm u selu Draksenić, bateriju topova 105 mm u Rogoljima i bateriju topova u selu Bobare, jedina stalna topnička potpora, unatoč zabrani vodstva bosanskih Srba, bila im je baterija topova 130 mm koja je, došavši kao pomoć s Banije, pod zapovjedništvom vodnika Dragana Janjanina, djelovala s područja sela Lipovača u Bosni i Hercegovini. Ne pruživši jaču potporu, pripadnici topničkih jedinica pobunjenih Srba napuštaju i položaje, ostavljajući pritom velike količine tehnike koja pada u hrvatske ruke.⁵⁶ Osim toga, veliki im je problem predstavljala izmiješanost naroda i vojske što je, jer su mnogobrojni vojnici napuštali položaje kako bi izvukli na sigurno svoje obitelji, dovelo do pada morala i ujedno pridonijelo njihovu brzom porazu. Tako se već prvog dana sukoba pokreće

⁵³ Isto.

⁵⁴ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., "Hrvatska vlast u Okučanima", *Večernji list* (Zagreb), br. 11372, 3. V. 1995., 3 i M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 106. Dio 2. bataljuna 98. pješadijske brigade predaje se već popodne 1. svibnja 1995., a dio dva dana kasnije, dok se oko 50 njegovih pripadnika, zajedno s komandantom, poručnikom Stevanom Ljiljkom, izvlači preko Save 7. svibnja 1995. godine.

⁵⁵ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., puk. SVK Milan Jekić, Izvještaj o padu Zapadne Slavonije, Knin, 9. VI. 1995., Načelnik inženjerije 18. K, major Predrag Lukić, Izvještaj o situaciji oko b/d vezanih za pad Zapadne Slavonije, 10. VI. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

⁵⁶ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda Lad PVO 18. K SVK, Izvještaj o stanju morala, te ponašanju i raspoloženju v/o iz sastava naše jedinice: prije, za vreme i poslije izbijanja ratnih dejstava na području Zapadne Slavonije, 01./02. 05. 1995. godine, Gradiška, 15. 5. 1995., Komanda 18. MAP-a, Izvještaj, Int. br. 5-113, 28. V. 1995., puk. Lazo Babić, Odgovor na pitanja, Knin, 7. VI. 1995., Izvještaj pukovnika Milana Jekića, 12. VI. 1995., ONO GŠ SVK, Zapažanja o stanju 18. K. od 1. do 23. maja 1995. godine.

velika kolona izbjeglica u kojoj je, osim žena, staraca i djece, bilo puno vojno sposobnih i naoružanih muškaraca. Povlačenje srpskog stanovništva bilo je popraćeno slabom koordinacijom vojske i štaba Civilne zaštite, što je izazvalo kaos i onemogućilo izvlačenje najpovoljnijim pravcima, te dovelo do još većih žrtava.⁵⁷ Pobunjenim Srbima veliki problem predstavljao je i sustav veza, koji je početkom sukoba otkazao, pa su morali koristiti kurire. Osim što su doživjeli težak poraz, nisu uspjeli ni izvući veći dio sredstava veze.⁵⁸ Ipak, i nakon pretrpljenoga teškog poraza, general Čeleketić ostaje pri mišljenju da se 18. korpus SVK mogao uspješno braniti 48 sati, dok pukovnik Lazo Babić smatra kako su srpske jedinice, s raspoloživim snagama, mogle uspješno braniti zapadnu Slavoniju tri do pet dana. Svoje mišljenje pukovnik Babić temelji na izvještajima komandanata podčinjenih postrojbi, koje su mu oni iznosili na redovitim referiranjima, tako da je upitno je li on imao pravi uvid u stvarne obrambene mogućnosti "svojih jedinica".⁵⁹

Analizirajući djelovanje hrvatskih snaga tijekom borbi, u srpskim dokumentima ističe se dobro pripremljena i dosljedno realizirana hrvatska propagandno-psihološka djelatnost koja je, unoseći razdor među njih, "utjecala na ponašanje velikog broja Srba u zapadnoj Slavoniji". Naglašava se i poučnost suradnje HV-a i snaga MUP-a, a kao svojevrsno opravdanje navodi se da su "u izvođenju operacije te snage imale podršku SAD-a i Njemačke", ali se ne precizira kakva je ta potpora bila. Navodi se i da se, u pripremi i tijekom samih borbi, HV koristio "petom kolonom", koju čine "lojalni Hrvati" i, još brojniji, lokalni Srbi, a spominju se i lukavštine, poput odijevanja odora pripadnika UN-a u kojima, prema srpskim izvještajima, čak i vrše borbene zadatke.⁶⁰ Ana-

⁵⁷ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda Lad PVO 18. K SVK, Izvještaj o stanju morala, te ponašanju i raspoloženju v/o iz sastava naše jedinice: prije, za vreme i poslije izbijanja ratnih dejstava na području Zapadne Slavonije, 01./02. 05. 1995. godine, Gradiška, 15. 5. 1995., puk. Branko Zebić, Izveštaj, Trošelj, 27. V. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995., ONO GŠ SVK, Zapažanja o stanju 18. K. od 1. do 23. maja 1995. godine.

⁵⁸ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. korpusa, Uticaj sistema veze na RiK u b/d 01. 05. 1995. godine i pregled sredstava veze u 18. K, str. pov. br. 31-42, s. Trošelj, 19. V. 1995., kap. I. klase Tihomir Zorčić, Izveštaj u vezi pada Z Slavonije, s. Trošelj, 14. VI. 1995., kap. Zdravko Kljajić, Pismena izjava Komisiji GŠ SVK, Nova Topola, 16. VI. 1995., Komanda slavonsko-baranjskog korpusa, Izveštaj Komisije za prikupljanje podataka o događajima u Zapadnoj Slavoniji, pov. br. 1-107, 20. VI. 1995.

⁵⁹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Stanje u Srpskoj vojsci Krajine posle agresije na teritoriju Zapadne Slavonije (Informacija), Knin, 11. V. 1995., puk. Lazo Babić, Sugestija za utvrđivanje istine o događajima u Zapadnoj Slavoniji, Banja Luka, 28. V. 1995. i Odgovor na pitanja, Knin, 7. VI. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995.

⁶⁰ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje za informisanje, Dosađanje informacije o padu Zapadne Slavonije, pov. broj 6-67, 4. V. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995. i Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, 13. VII. 1995., Borbena dejstva za Zapadnu Slavoniju (Važnija iskustva i zapažanja).

lizirajući ponašanje hrvatskih snaga, u srpskim dokumentima ističe se dvojak odnos prema "obilježenim Srbima", jedan za javnost te drugi za koji se naglašava da je strogo prikrivan. Uz to, ističe se da su hrvatske obavještajne službe dijelile Srbe na "ekstremne" i "umjerene", te da svi Srbi, koji su 1991. sudjelovali u sukobima, uz odvođenje u zatvor, dobivaju tretman ratnih zločinaca.⁶¹ Općenito je odnos prema svemu hrvatskom i Hrvatima, koji se u srpskim dokumentima redovito poistovjećuju s ustašama, vrlo negativan, a u nekim prerasta i u otvorenu mržnju.⁶²

Znajući da se samostalno ne mogu obraniti, zapadnoslavonski Srbi tražili su i očekivali pomoć Knina, bosanskih Srba, pa čak i Vojske Jugoslavije. Želeći pomoći, Glavni štab pobunjenih Srba, naredivši prethodno mobilizaciju, zapovijeda u 8,40 ujutro 1. svibnja 1995. svim korpusima podizanje borbene gotovosti i slanje pomoći. Prema planu, 11. korpus trebao je poslati dva bataljuna, dok su ostali korpusi SVK (7., 15., 21. i 39.) trebali poslati po dvije čete. Sve je to trebalo brzo izvršiti, pa im je u 3 sata ujutro 2. svibnja 1995. izdana zapovijed za pripremu i izvođenje napada koji je, zbog dolaska malog broja srpskih vojnika i njihove nesprenosti da se bore, izostao.⁶³ I dok ih se u pojedinim srpskim dokumentima pokušava opravdati, uz navode da zbog brzoga srpskog poraza i rasula u 18. korpusu SVK, nisu bili stvoreni uvjeti za njihovo uključanje u borbu, u drugima ih se izravno optužuje da su odbili sudjelovati u borbama. Smatrajući da je bio pod velikim utjecajem Generalštaba Vojske Jugoslavije, general Čeleketić dodatno optužuje komandanta 11. korpusa SVK jer nije izvršio naređenje da, u slučaju hrvatskog napada, bombardira Osijek i Vinkovce, te izvrši napad na pravcu Mirkovci - Županja, što je bio dio srpskoga ratnog plana.⁶⁴ Analizirajući situaciju, Milislav Sekulić zaključuje da je, zbog nepostojanja plana i nepripremljenosti jedinica, svaki pokušaj da se zapadnoj Slavoniji pomogne slanjem jedinica iz drugih korpusa bio unaprijed osuđen na neuspjeh.⁶⁵

U pomoć zapadnoslavonskim Srbima došle su manje, uglavnom policijske jedinice, od kojih neke sudjeluju i u borbama. Tako se spominje dolazak 40

⁶¹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, GŠ SVK, Stanje u SVK posle agresije na Zapadnu Slavoniju, pov. br. 3-223, 5. V. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995., Borbena dejstva za Zapadnu Slavoniju (Važnija iskustva i zapažanja).

⁶² HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, GŠ SVK, Stanje u SVK posle agresije na Zapadnu Slavoniju, pov. br. 3-223, 5. V. 1995. "Genocidnost naroda stvorila je brutalnu i genocidnu vojsku, koja je danas opasnost po Srbe, a sutra za mnoge druge".

⁶³ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Stanje u Srpskoj vojsci Krajine posle agresije na teritoriju Zapadne Slavonije (Informacija), Knin, 11. V. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., Ratni dnevnik GŠ SVK.

⁶⁴ Isto. HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995.

⁶⁵ M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 118.

pripadnika "Cigine grupe", koji sudjeluju u borbama oko Nove Varoši, "Minđušara" iz Knina, koji su pokušali izvršiti prodor iz smjera Stare Gradiške, jedinice na čelu sa sekretarom SUP-a Glina, koja je do tada bila angažirana u sklopu akcije "Pauk" oko Bihaća, i jedinice "Ljute". Analizom ovih podataka vidimo kako je pomoć vojnih i policijskih snaga iz drugih dijelova RSK bila zanemariva, što je negativno utjecalo na moral pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji, posebice zato jer je najavljivan dolazak više tisuća ljudi.⁶⁶

Vidjevši da se situacija u zapadnoj Slavoniji nepovoljno razvija, Glavni štab pobunjenih Srba pripremao je operacije u istočnoj Slavoniji i Lici, od kojih se odustalo zbog kašnjenja priprema i sklapanja sporazuma o prekidu vatre. Ipak, dokumenti pokazuju da SVK 2. i 3. svibnja 1995. na području sjeverne Dalmacije zaposjeda kotu 207 u selu Kašić te položaje u Gardijanima, Velikoj Glavi i Prokljanu, koji su se nalazili u tampon-zoni, dok hrvatske snage zaposjedaju objekte Trlo i Repetitor.⁶⁷

Veliku nadu i znatnu pomoć zapadnoslavonski Srbi očekivali su od bosanskih Srba. Čak se, zbog nepovoljnoga strateškog položaja, smatralo kako ne može ni biti uspješne obrane zapadne Slavonije ako se ne angažira Vojska Republike Srpske. Prema navodima generala Čeleketića i pukovnika Marka Vrcelja postojao je i vojni savez između pobunjenih hrvatskih i bosanskih Srba, što se očitovalo u njihovu zajedničkom Vrhovnom savjetu obrane, o kojem u dokumentima nije nađena nikakva pismena potvrda.⁶⁸ No, iluzija o pomoći bosanskih Srba nestala je 1. svibnja 1995., kada general Momir Talić, komandant 1. krajiškog korpusa, koji neslanje vojne pomoći pravda ozbiljnom ugroženošću srpskog koridora u Bosanskoj Posavini, preko radija Banje Luke izjavljuje da rat u zapadnoj Slavoniji nema nikakve veze s njima, pa će se 1. krajiški korpus držati po strani. Pritom Press centar 1. krajiškog korpusa upućuje "Upozorenje hrvatskoj strani", potvrđujući još jednom svoje distanciranje od sukoba, ako "HV ne bude granatirao Republiku Srpsku".⁶⁹ O izostanku pomoći bosanskih Srba, koji nisu ni dopuštali otvaranje topničke vatre sa svog

⁶⁶ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., puk. Branko Zebić, Izveštaj, Trošelj, 27. V. 1995., RSK, MUP, Izveštaj (Državnoj komisiji za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije), br. 08/1-1-4436/1-95, Knin, 28. V. 1995., ppuk. Milanko Babić, Izveštaj u vezi pada Z Slavonije, Jasenovac, 9. VI. 1995., Izveštaj majora Steva Nijemčevića, Knin, 8. VI. 1995., kap. I. klase Tihomir Zorčić, Izveštaj u vezi pada Z Slavonije, s. Trošelj, 14. VI. 1995., Komanda slavonsko-baranjskog korpusa, Izveštaj Komisije za prikupljanje podataka o događajima u Zapadnoj Slavoniji, pov. br. 1-107/, 20. VI. 1995.

⁶⁷ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje za informisanje, Dosađanje informacije o padu Zapadne Slavonije, pov. broj 6-67, 4. V. 1995., Stanje u Srpskoj vojsci Krajine posle agresije na teritoriju Zapadne Slavonije (Informacija), Knin, 11. V. 1995., Ratni dnevnik GŠ SVK.

⁶⁸ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995., Marko VRCELJ, *Rat za Srpsku Krajinu 1991.-1995.*, Beograd, 2002., 195.

⁶⁹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje bezbednosti, Dnevni izveštaj, str. pov. br. 37-366, 6. V. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izveštaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

područja, iako su se neki njihovi pripadnici ipak došli boriti, u vojnim i civilnim krugovima pobunjenih Srba, nakon teškog poraza u zapadnoj Slavoniji, dosta se raspravljalo te su doneseni različiti zaključci i izrečene optužbe. I dok se uglavnom takav razvoj situacije pokušao objasniti deklarativnim karakterom njihova obećanja da će pružiti pomoć, što nije jamčilo i pomoć u praksi, general Čeleketić za izostanak pomoći izravno optužuje premijera Borislava Mikelića i ministra obrane, pukovnika Radu Tanjgu, navodeći kao razlog njihove loše odnose s Palama.⁷⁰ O izostanku pomoći bosanskih Srba govori i spis nepoznatog autora, datiran 3. lipnja 1995. godine. U njemu se navodi kako su, na inicijativu Radovana Karadžića, tijekom travnja 1995. nekoliko puta u Bosni i Hercegovini održani tajni sastanci na kojima se, u nazočnosti Milana Martića i generala Čeleketića, raspravljalo o budućnosti zapadne Slavonije. Na tim je sastancima vođa bosanskih Srba navodno zastupao tezu o besmislenosti obrane zapadne Slavonije i predlagao njezinu zamjenu za Orašje, Bosansku Posavinu ili novac, smatrajući je dijelom RH. Prema tom dokumentu, događaji na području zapadne Slavonije u travnju i svibnju 1995. bili su dio unaprijed smišljenog scenarija, što, iako o tome nema potvrde u drugim dokumentima, potiče srpske priče o izdaji.⁷¹

Zapadnoslavonski Srbi ostali su i bez zračne potpore, koju su im prema ratnom planu trebali pružiti zrakoplovi Republike Srpske s aerodroma Mahovljani. Prema riječima komandanta 105. vazduhoplovne brigade SVK iz Udbine, potpukovnika Ratka Dopuđe, koje nitko drugi ne potvrđuje, bosanski su Srbi 7. veljače 1995. na sastanku u Banja Luci obećali pružiti zračnu podršku, bez obzira na zrakoplovstvo NATO saveza i zabranu letenja nad Bosnom i Hercegovinom, što se nije dogodilo.⁷² Prema nekim podacima, piloti na aerodromu Mahovljani bili su spremni, ali nisu dobili suglasnost Radovana Karadžića za polijetanje.⁷³ Uz to, izostala je i prava potpora 105. vazduhoplovne brigade SVK, smještene na aerodromu Udbina, koja je, dobivši ujutro 1. svibnja 1995. od Glavnog štaba SVK naređenje "za podizanje mera b/g", bila spremna pomoći. Na kraju su, na zahtjev pukovnika Laze Babića, a prema naredbi generala Čeleketića, od svih pripremljenih zrakoplova i helikoptera, poslana samo dva

⁷⁰ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. MAP-a, Izveštaj, Int. br. 5-113, 28. V. 1995., puk. SVK Milan Jekić, Izveštaj o padu Zapadne Slavonije, Knin, 9. VI. 1995., RSK, Komanda slavonsko-baranjskog korpusa, Izveštaj Komisije za prikupljanje podataka o događajima u Zapadnoj Slavoniji, pov. br. 1-107, 20. VI. 1995., Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izveštaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995., Borbe za Z Slavoniju, maj 1995., Rad GŠ SVK, ONO GŠ SVK, Zapažanja o stanju 18. K u vremenu od 1. do 23. maja 1995. godine.

⁷¹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., puk. SVK Milan Jekić, Izveštaj o padu Zapadne Slavonije, Knin, 9. VI. 1995., M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 97-120.

⁷² HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 105. vazduhoplovne brigade, Upotreba avijacije u Zapadnoj Slavoniji, str. pov. br. 01/13-215, 2. VI. 1995.

⁷³ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje bezbednosti, str. pov. br. 37-366, 6. V. 1995.

helikoptera, kojima nitko nije mogao reći što treba gađati.⁷⁴ General Čelekić, koga Milislav Sekulić, ističući da je u tome imao potporu Milana Martića, optužuje za sprječavanje njegove upotrebe, nekorištenje zrakoplovstva pravdao je zaključkom Glavnog štaba, koji je vjerojatno donio sam ili u dogovoru s Martićem, da zrakoplovi, zbog mogućnosti hrvatskog napada i na ostala područja pod srpskom kontrolom i zabrane leta nad Bosnom i Hercegovinom, ne bi mogli uspješno izvršiti akciju u zapadnoj Slavoniji.⁷⁵ U dokumentima srpske strane navodi se da su tijekom borbi oštećena dva hrvatska helikoptera i srušen MIG-21, koji je oko 13 sati 2. svibnja 1995. kraj Stare Gradiške oborilo protuzrakoplovno topništvo, smješteno u selu Kozincima u Bosni i Hercegovini. Analizirajući utjecaj hrvatskog zrakoplovstva, u srpskim se dokumentima ističe njegovo djelovanje po prijelazima preko Save 2. svibnja 1995. godine.⁷⁶

Uzaludno se očekivala i pomoć Vojske Jugoslavije. Iako se u nekim dokumentima ističe razumijevanje prema takvoj politici, izostanak pomoći Beograda teško je pogodio pobunjene Srbe koji su se osjećali izdanima i ostavljenima na cjedilu. Pritom su posebno bili pogođeni izvještavanjem TV-Beograd koja je, "umjesto izvještaja o stradanju Srba u zapadnoj Slavoniji, izvještavala o proslavi 1. maja diljem Srbije", kao i "sramežljivom osudom Hrvatske i žustrim protestima protiv srpskog raketiranja ciljeva po dubini RH". Osim toga, Saveznoj Republici Jugoslaviji se zamjera i preveliki utjecaj na komadu 11. korpusa SVK koja, nakon početka sukoba u zapadnoj Slavoniji, nije pokrenula napadna djelovanja na području istočne Slavonije.⁷⁷

Shvativši kako vojna pomoć neće doći, a suočeni s teškim porazom, pobunjeni Srbi su pribjegli terorističkim metodama te su 2. i 3. svibnja 1995., uz druge gradove diljem RH, raketirali i sam Zagreb, ubivši pritom sedmero i ranivši 176 civila. Odluku o raketiranju Zagreba donosi Glavni štab SVK, koji već oko 17,15 sati 1. svibnja 1995. izdaje zapovijed o podizanju borbene gotovosti odjeljenja "Orkan", u dogovoru s Milanom Martićem, koji se kasnije

⁷⁴ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 105. vazduhoplovne brigade, Upotreba avijacije u Zapadnoj Slavoniji, str. pov. br. 01/13-215, 2. VI. 1995.

⁷⁵ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995., M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 2001., 110.-111.

⁷⁶ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda Lad PVO 18. K SVK, Izvještaj o stanju morala, te ponašanju i raspoloženju v/o iz sastava naše jedinice: prije, za vreme i poslije izbijanja ratnih dejstava na području Zapadne Slavonije, 01./02. 05. 1995. godine, Gradiška, 15. 5. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995. i Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995., Komanda slavonsko-baranjskog korpusa, Izveštaj Komisije za prikupljanje podataka o događajima u Zapadnoj Slavoniji, pov. br. 1-107, 20. VI. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995., Ratni dnevnik GŠ SVK.

⁷⁷ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje za informisanje, Dosađanje informacije o padu Z Slavonije, pov. br. 6-67, 4. V. 1995. Ističe se kako "SRJ čini sve što može i smije, pa i puno više od toga, kako bi pomogla RSK, te da neće dozvoliti propast Srba zapadno od Drine". GŠ SVK, Odeljenje bezbednosti, str. pov. br. 37-366, 6. V. 1995., Magnetofonski snimak sa treće sjednice prvog redovnog zasjedanja Skupštine RSK, održane 18. 05. 1995. godine u Borovu Selu, 72-82, general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995.

hvali kako je baš on to naredio.⁷⁸ Iako je gađanje vitalnih ciljeva diljem RH bila okosnica srpskog plana aktivne obrane i "doktrine odmazde", pobunjeni Srbi nakon poraza, želeći opravdati svoje zločine, nude različita objašnjenja o gađanju isključivo vojnih ciljeva. Tako Glavni štab SVK, ističući kako se to dogodilo tek 3. svibnja 1995. (što nije točno jer je Zagreb granatiran već 2. svibnja), i general Čeleketić navode da je Zagreb gađan tek nakon granatiranja razoružanog srpskog naroda u okruženju u sjevernom dijelu zapadne Slavonije, dok Milan Martić, iako je već prije najavljivao gađanje hrvatskih gradova, uključujući i Zagreba, navodi da je raketiranje hrvatskih gradova, koje naziva vojnim ciljevima, uslijedilo nakon razbijanja srpske obrane, a s ciljem "smanjenja oštice napada HV-a".⁷⁹ Općenito gledano, većina je dužnosnika RSK bila za raketiranje hrvatskih gradova, a njihova su se mišljenja razlikovala samo oko pitanja vremena gađanja i gradova koje treba gađati. No, bilo je i onih koji su u tome vidjeli pogrešku. Tako pukovnik Marko Vrcelj, načelnik artiljerije u Glavnom štabu SVK, ističe "da je Zagreb trebalo rušiti ili ga ne dirati", uz napomenu da je on bio za drugu opciju, a raketiranje glavnoga hrvatskoga grada smatra odlukom iz očaja, čiji je učinak za Srbe bio beznačajan, dok je Hrvatskoj poslužio za jaku propagandu i "skretanje pažnje svjetske javnosti sa stradanja Srba u zapadnoj Slavoniji".⁸⁰ Zbog bojazni da će HV gađati Banja Luku, raketiranje hrvatskih gradova nije odgovaralo ni Radovanu Karadžiću, pa se zalagao za prekid raketiranja.⁸¹

Paralelno sa sukobima, uz pomoć UNCRO-a vodili su se i pregovori između predstavnika RH i pobunjenih Srba koji su, kako navodi general Čeleketić, bili inicirani iz političkih krugova Savezne Republike Jugoslavije.⁸² Čeleketić,

⁷⁸ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje za informisanje, Dosadašnje informacije o padu Z Slavonije, pov. br. 6-67, 4. V. 1995., Ratni dnevnik GŠ SVK, "Bombardovanje Zagreba zaustavilo agresiju", *Glas srpski* (Banja Luka), br. 7660, 8. V. 1995., 2. Milan Martić 7. svibnja 1995. u Kninu izjavljuje: "Nemam šta da krijem, naredbu o bombardovanju Zagreba izdao sam lično, da bi odgovorio hrvatskom predsjedniku Franji Tuđmanu i vrhovništvu u Zagrebu na njihovu naredbu za agresiju na Z Slavoniju i zločine nad civilnim stanovništvom".

⁷⁹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 265., Izvod iz izlaganja predsjednika Republike gospodina Milana Martića na referisanju o borbenoj gotovosti SVK, dana 10. II. 1995. "Niko nas ne može sprečiti da tučemo po Zagrebu, Osijeku, Vinkovcima, Zadru, Karlovcu, Splitu ... Imati plan dejstva i pripremiti se za potpunu i sigurnu realizaciju", kut. 291., Magnetofonski snimak sa treće sjednice prvog redovnog zasjedanja Skupštine RSK, održane 18. 05. 1995. godine u Borovu Selu, 72-82, general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995., Ratni dnevnik GŠ SVK.

⁸⁰ M. VRCELJ, *Rat za Srpsku Krajinu 1991.-1995.*, 195-196.

⁸¹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje bezbednosti, str. pov. br. 37-366, 6. V. 1995.

⁸² HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995., Hrvoje ŠARINIĆ, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem, 1993.-1995.* (1998.), Zagreb, 1999., 249.-253. Šarinić navodi da je zbog snažnog pritiska međunarodne zajednice RH prihvatila pregovore, koji su na aerodromu Pleso počeli oko 16 sati i 15 minuta 1. svibnja 1995. godine. Osim hrvatske (Hrvoje Šarinić, Zvonimir Červenka, Vesna Škare-Ožbolt i Smiljan Reljić) i srpske delegacije (Borislav Mikelić, general Dušan Lončar i Ilija Prijić), na pregovorima su prisustvovali i predstavnici UNCRO-a i Međunarodne zajednice.

koji jedini među pobunjenim Srbima govori o tome, ističe kako su pregovori, čiji je cilj bio prekid sukoba i mirno rješenje krize, rezultirali oko ponoći 1./2. svibnja 1995. dogovorom o prekidu vatre, zaustavljanju hrvatskih snaga i razrješenju pitanja autoceste na prihvatljiv način za Srbe.⁸³ Kao član delegacije pobunjenih Srba, na pregovorima sudjeluje i načelnik Glavnog štaba SVK, general Dušan Lončar, kojega je Čeleketić obavještavao o povoljnoj situaciji u Zapadnoj Slavoniji i dobrom držanju srpskih jedinica, što nije odgovaralo stvarnom stanju stvari. Srpska se delegacija vraća iz Zagreba ujutro 2. svibnja 1995., pa su pobunjeni Srbi mogli početi gađati "vitalne ciljeve diljem RH".⁸⁴ Do prekida vatre nije došlo i hrvatski se napad nastavio. Zbog nemogućnosti dolaska srpske delegacije na pregovore, koji su se trebali održati u popodnevnom satima 2. svibnja 1995. na Plesu, predstavnici RH i pobunjenih Srba sklapaju 3. svibnja 1995., uz pomoć posebnog izaslanika glavnog tajnika UN-a Yasushija Akashija, usmeni "Sporazum o prekidu neprijateljstava" koji je, prema dogovoru, trebao biti naknadno potpisan. Prema njemu, borbe su trebale prestati do 16 sati 3. svibnja 1995. godine.⁸⁵ U dokumentima srpske strane navodi se da je u skladu s tim u 15 sati 3. svibnja 1995. Glavni štab pobunjenih Srba naredio svim jedinicama prekid svih borbenih djelovanja.⁸⁶

Prema zapovijedi pukovnika Laze Babića, koja je izdana oko 15 sati 2. svibnja 1995. komandantu 51. pješadijske brigade, potpukovniku Harambašiću, oko 7.000 srpskih vojnika i civila koji su se našli u okruženju na području Pakraca, Gavrinice, Šeovice i Omanovca, trebali su tijekom sljedeća dva dana predati oružje Argentinskom bataljunu UNCRO-a, što je bilo dogovoreno s hrvatskom stranom.⁸⁷ O samom razvoju situacije oko predaje srpskih vojnika i civila na pakračkom području u srpskim dokumentima postoje različiti izvještaji. Prema jednim, kada su opkoljeni vojnici trebali predati oružje, hrvatski su gradovi raketirani, što je ocijenjeno kao povod hrvatskoj strani da prekrši sporazum i počne, uz jaku artiljerijsku vatru, zarobljavati srpske vojnike i narod u okruženju. U drugima se ističe bezrazložno hrvatsko gađanje Srba u okruženju i zarobljavanje na prijevaru potpukovnika Harambašića, kojeg su pripadnici UNCRO-a, "umjesto na pregovore, odveli transporterima do hr-

⁸³ Isto. Šarinić navodi kako su predstavnici pobunjenih Srba i UNCRO-a tražili obustavu akcije i povlačenje hrvatskih snaga na početne položaje. S tim u vezi, Yasushi Akashi predložio je sporazum od pet točaka, kojim bi se zaustavili sukobi. Taj je sporazum, na kojeg se najvjerojatnije poziva general Čeleketić, srpska delegacija odmah prihvatila, dok ga je hrvatska odbacila.

⁸⁴ Isto. HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Borbe za Z Slavoniju, maj 1995., Rad GŠ SVK, M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 115.

⁸⁵ „Postignut sporazum o prekidu neprijateljstava“, *Večernji list* (Zagreb), br. 11373, 4. V. 1995., 3.

⁸⁶ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, GŠ SVK, Prekid borbenih dejstava na liniji razdvajanja sa hrvatskom vojskom, str. pov. br. 3-217, 3. V. 1995. godine.

⁸⁷ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. korpusa, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 18-290, 4. V. 1995., „Junačka bitka Steve Harambašića“, *Glas srpski* (Banja Luka), br. 7657, 4. V. 1995., 1., Nikola IVKANEC, *Moja sjećanja: Domovinski rat '91.-'95.: Glina, Daruvar, Pakrac*, 2006., 217.-251.

vatske policije".⁸⁸ General Janko Bobetko gađanje opkoljenih Srba objašnjava njihovim odugovlačenjem i mogućnošću proboja prema Bučju i dalje šumom prema rijeci Savi, dok zapovjednik Policijske postaje Pakrac Nikola Ivkanec ističe kako su pobunjeni Srbi, s obronaka Psunja, 4. svibnja 1995. počeli gađati Pakrac, pa im je HV samo uzvratio vatru.⁸⁹ Zarobljeni su i predsjednik Skupštine općine Pakrac Miroslav Gvozdanović, predsjednik Izvršnog vijeća Skupštine općine Pakrac Obrad Ivanović, koji je, kako bi smirio preostalo srpsko stanovništvo, ostavljen na području Pakraca, te potpredsjednik Izvršnog vijeća općine Pakrac Veljko Džakula koji je, nakon kratkog saslušanja u Bjelovaru, amnestiran za sudjelovanje u oružanoj pobuni i rušenju ustavno-pravnog poretka RH i odmah pušten na slobodu.⁹⁰

Situacija među pobunjenim Srbima nakon pretrpljenog poraza

U srpskim izvještajima navedeno je da se tijekom 4. svibnja 1995. predala većina srpskih jedinica, osim oko 500 vojnika i pripadnika SUP-a Okučani, koji su nastavili gerilsko ratovanje po šumama Papuka i Psunja. Dio njih se tijekom idućih tjedan dana uspio izvući preko rijeke Save na područje Bosne i Hercegovine pod srpskom kontrolom, dok su se ostali predali hrvatskoj policiji 20. svibnja 1995. godine.⁹¹ Time je završeno oslobađanje oko 600 km² do tada okupiranog teritorija RH u zapadnoj Slavoniji. Prema procjenama iznesenim u srpskim dokumentima, zarobljeno je oko 1.500 pobunjenih Srba, uglavnom pripadnika vojske, policije i tijela vlasti, koji su odvedeni u internaciju u Slavonsku Požegu, Bjelovar i Varaždin, odakle su, ako nisu počinili ratne zločine, nakon saslušanja puštani kući. Puštani su i oni koji su izrazili lojalnost RH, što je, uz optužbe za grubost hrvatskih vlasti, okarakterizirano kao nametanje hrvatskih dokumenata Srbima.⁹²

⁸⁸ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. korpusa, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 18-290, 4. V. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., Ratni dnevnik GŠ SVK, "Pokolj Srba u Pakracu", *Glas srpski* (Banja Luka), br. 7658, 5. V. 1995., 1.

⁸⁹ J. BOBETKO, *Sve moje bitke*, 408-423, N. IVKANEC, *Moja sjećanja: Domovinski rat '91.-'95.: Glina, Daruvar, Pakrac*, 217-251.

⁹⁰ N. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 496-497, N. IVKANEC, *Moja sjećanja: Domovinski rat '91.-'95.: Glina, Daruvar, Pakrac*, 217-251.

⁹¹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. korpusa, Vanredni izvještaj o stanju u 18. Korpusu, str. pov. broj 18-294, s. Trošelj, 9. V. 1995., puk. Branko Zebić, Izvještaj, Trošelj, 27. V. 1995., ppuk. Milanko Babić, Izvještaj u vezi pada Z Slavonije, Jasenovac, 9. VI. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izvještaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995.

⁹² HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Izvještaj komande 4. LBR, pov. br. 669-3, 15. V. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izvještaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995., N. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 497.-499. Poštujući međunarodne konvencije, hrvatske su se vlasti ponašale korektno prema zarobljenim Srbima u sabirnim centrima, u što su se mogli uvjeriti i promatrači Međunarodnog Crvenog križa, EU-a i UNCRO-a, koji su ih obilazili. Dobar odnos prema njima potvrdili su i mnogobrojni zarobljeni Srbi, ističući pritom da nije bilo nikakvoga fizičkog maltretiranja. (Opširnije vidjeti u: *Večernji list*, br. 11372-11378, 3. V. – 8. V. 1995.)

Iako se u nekim dokumentima to pokušalo "uljepšati" ili prikriti, izvlačenje poraženih srpskih jedinica i civilnog stanovništva iz zapadne Slavonije na prostor Bosne i Hercegovine pod srpskom kontrolom bilo je neorganizirano, popraćeno panikom i rasulom. Zbog opće pomutnje, dio vojnika bacao je oružje, a osim velikih količina borbenih i neborbenih sredstava, koja nisu uspjeli izvući niti prethodno uništiti, pobunjeni su Srbi, iako je dio ranjenika već tijekom borbi prebačen u Bosansku Gradišku, ostavljali putem svoje poginule i ranjene borce, što dovoljno svjedoči o panici u njihovim redovima.⁹³

Izvučene srpske civile i vojnike u Bosanskoj Gradišci, Novoj Topoli i Aleksandrovcu 3. svibnja 1995. posjećuju Milan Martić, koji pokušava smiriti kaotičnu situaciju, te vladika slavonski Lukijan i vladika cetinjski Amfilohije kao izaslanici patrijarha Pavla.⁹⁴ Uz to, odlukom Vlade RSK, donesenoj 3. svibnja 1995., u Bosanskoj Gradišci osnovan je Štab za prihvata i smještaj stanovništva zapadne Slavonije koji je, uz Krizni stožer, organizirao prihvata srpskog stanovništva koje pod zaštitom UNCRO-a napušta zapadnu Slavoniju i dolazi na banjalučko područje.⁹⁵ Pišući o dolasku Srba iz zapadne Slavonije, u srpskim dokumentima ističe se sporost tog procesa čemu su, "želeći dobiti na vremenu i time onemogućiti pritisak na Hrvate u banjalučkoj regiji", pridonijele hrvatske vlasti. Pritom se ističe da su spriječeni svi pokušaji nasilnog upada srpskih vojnika u kuće i stanove obitelji nesrpske nacionalnosti i držanje situacije pod kontrolom na banjalučkom području, što demantiraju slučajevi novih izbjeglica koje u RH dolaze s tog područja.⁹⁶

Većina pobunjenih Srba napušta područje zapadne Slavonije prije dolaska HV-a, dok većina njih s područja Pakraca, iako nisu bili prisiljeni na to, odlazi tijekom svibnja i lipnja 1995. godine. Naime, nakon puštanja iz zatvora većina pobunjenih Srba, dvojeći između povratka svojim kućama i odlaska, odlučuje se za odlazak. Uzroke toga treba tražiti u njihovu strahu i nepovjerenju prema hrvatskim vlastima te činjenici da velika većina njih nije željela prihvatiti i priznati hrvatsku vlast.⁹⁷ Razmišljanja većine pobunjenih Srba o životu pod

⁹³ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda Lad PVO 18. K SVK, Izvještaj o stanju morala, te ponašanju i raspoloženju v/o iz sastava naše jedinice: prije, za vreme i poslije izbijanja ratnih dejstava na području Zapadne Slavonije, 01./02. 05. 1995. godine, Gradiška, 15. 5. 1995., Magnetofonski snimak sa treće sjednice prvog redovnog zasjedanja Skupštine RSK, održane 18. 05. 1995. godine u Borovu Selu, 34 i 41, Izvještaj majora Steva Nijemčevića, Knin, 8. VI. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995., Pregled raspoloživih TMS prije agresije i izvučenih TMS iz 18. K.

⁹⁴ "Junačka bitka Steve Harambašića", *Glas srpski* (Banja Luka), br. 7657, 4. V. 1995., 1.

⁹⁵ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. K, Izveštaj o stanju u 18. K, str. pov. br. 1/10-1, s. Trošelj, 13. V. 1995., IKM GŠ SVK, Izveštaj o realizaciji postavljenih zadataka u 18. K, str. pov. br. 1/10-10, 21. V. 1995.

⁹⁶ Isto. Franjo KOMARICA, *U obrani obespravljenih: izbor iz dokumenata banjalučkog biskupa i Biskupskog ordinarijata Banjaluke tijekom ratnih godina od 1991. do 1995.*, Zagreb, 2003.

⁹⁷ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 4. LBR, Redovna informacija, pov. br. 669-3, 15. V. 1995., RSK, Komesarijat za izbjeglice, broj: 01-566/1-35, Knin, 16. V. 1995., N. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 499. U izvještaju komande 4. lake brigade

hrvatskom vlašću najbolje oslikavaju riječi Milana Martića koji je, govoreći o Planu Z-4, na zasjedanju Skupštine RSK u veljači 1995. u Kninu izjavio: "Zar da pristanemo na vlastitu smrt? Život u Hrvatskoj bio bi gori od svakog rata. Život u Hrvatskoj - zar bi to bio život?"⁹⁸

Pretrpjevši težak poraz, Zapadnoslavonski korpus pobunjenih Srba, opterećen problemima zbrinjavanja civila i vlastitih obitelji, pokušao je organizirati svoje komandno mjesto u garaži jedne privatne kuće u selu Trošeljima kraj Bosanske Gradiške. Tu je komanda razbijenoga korpusa prikupljala naoružanje i vojnu opremu koje, počevši od 12. svibnja 1995., šalje u 75. pozadinsku bazu Čerkezovac kraj Dvora na Uni i Petrinju.⁹⁹ Među poraženim srpskim vojnicima vladala je razočaranost i apatija, komandanti, koji se nisu smjeli pojaviti pred narodom, međusobno su se optuživali, a nitko nije ni znao brojno stanje ljudstva. Zbog općeg rasula i rasipanja vojnika na sve strane, pukovnik Slobodan Perić, koji je 4. svibnja 1995. imenovan novim komandantom korpusa, predlaže 13. svibnja 1995. Glavnom štabu SVK njegovo rasformiranje.¹⁰⁰ Novu komandu imenovao je Krizni štab zapadne Slavonije na čelu s Dušanom Vitezom, smješten u selu Trošeljima, a ne Glavni štab SVK, što dovodi u pitanje njegovu legitimnost.¹⁰¹ Prema M. Sekuliću, dotadašnji komandant, pukovnik Lazo Babić, premješten je u Operativno nastavni odsjek Glavnog štaba SVK, ali se nije javio na dužnost.¹⁰² Nakon izvlačenja srpskih vojnika južno od Save, vojna policija Vojske Republike Srpske, uz obrazloženje da se nalaze "na tuđem teritoriju", počinje ih uhićivati, oduzimati im oružje i borbenu tehniku, pa čak i tući pendrecima, što potiče njihovo masovno iseljavanje, čak i organiziranim konvojima, prema istočnoj Slavoniji i Srbiji. Dio srpskih vojnika naseljava se

navodi se kako se "ceni da je do sada iz Z Slavonije izbeglo oko 11 000 ljudi, od kojih je evidentirano njih 9500", dok se u izvještaju Komesarijata za izbjeglice RSK navodi kako je, do 16. svibnja 1995., iz zapadne Slavonije izbjeglo 9.903 ljudi. Nikica Barić iznosi podatke Tadeusza Mazowieckog, posebnog izvijestitelja UN-a za ljudska prava, prema kojima već tijekom 1. i 2. svibnja 1995. zapadnu Slavoniju napušta oko 10.000 Srba, dok još 2.000 s područja Pakraca odlazi do početka lipnja.

⁹⁸ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 490., RSK, Skupština, Magnetofonski snimak sa prve vanredne sednice Skupštine RSK održane 8. II. 1995. godine u Kninu, Knin, 8. II. 1995., 7.

⁹⁹ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. korpusa, Vanredni izvještaj o stanju u 18. Korpusu, str. pov. broj 18-294, s. Trošelj, 9. V. 1995., RSK, GŠ SVK, Izvlačenje borbene tehnike i drugih MTS 18. K, str. pov. br. 3-243, 10. V. 1995., Komanda 18. K, Izveštaj o stanju u 18. K, str. pov. br. 1/10-1, s. Trošelj, 13. V. 1995., Komanda 18. K, Izveštaj o realizaciji zadataka, str. pov. br. 1/10-3, Trošelj, 16. V. 1995., Komanda 18. K, Obezbeđenje nesmetanog prolaza u z/o 1. KK, str. pov. br. 1/10-4, Trošelj, 17. V. 1995., načelnik InSl SVK, puk. Mirko Božić, Zapažanja i podaci o boravku u 18. K, dana 4. i 5. V. 1995., 28. V. 1995.

¹⁰⁰ HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. korpusa, Predlog mera za rešavanje stanja 18. korpusa, str. pov. br. 1/11, s. Trošelj, 13. V. 1995., načelnik InSl SVK, puk. Mirko Božić, Zapažanja i podaci o boravku u 18. K, dana 4. i 5. V. 1995., 28. V. 1995., Izvještaj ppuk. Steve Babca, Nova Topola, 10. VI. 1995.

¹⁰¹ M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 110.

¹⁰² HMDCCR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Milislav Sekulić, Personalni izvještaj o stanju u 18. korpusu.

na području Hrvatske Kostajnice, gdje se priključuju 26. kostajničkoj brigadi, dio je zatražio prestanak aktivne vojne službe, a puno ih je i dezertiralo.¹⁰³

Analizom dokumenata pobunjenih Srba teško je, zbog nepotpunosti, te nepostojanja podataka o poginulim civilima, doći do preciznog zaključka o ljudskim gubicima u njihovim redovima, dok se hrvatski gubici u njima ne spominju. Bez informacija o mnogim vojnicima i policajcima, koji se nakon pretrpljenog poraza nisu javili u svoje jedinice, kao ni o onima koji su zarobljeni, pobunjeni ih Srbi, smatrajući kako među njima ima i dosta poginulih, uglavnom vode kao nestale.¹⁰⁴ No, u pojedinim se srpskim dokumentima, koji su nastali na oskudnim i nepotpunim podacima, nedugo nakon događaja u zapadnoj Slavoniji, naglašavaju mnogobrojne žrtve. Tako pukovnik Milan Jekić, bez ikakvih argumenata, navodi kako je "cijena teškog vojnog poraza bila 1.500 srpskih glava", od kojih je najveći dio stradao tijekom zbjege na području Nove Varoši, dok Glavni štab SVK, odmah nakon poraza, procjenjuje "da ima 200 poginulih boraca i oko 300 civila".¹⁰⁵ Mnogobrojne srpske žrtve spominje i Marko Vrcelj, koji navodi kako je "ostalo nekoliko stotina pobijenih Srba, što ubijenih oružjem, što pregaženih tenkovima, na putu između Okučana i Stare Gradiške", ne objašnjavajući pritom čiji su ih tenkovi pregazili, odnosno jesu li to učinili srpski tenkovi prilikom povlačenja.¹⁰⁶ Prema hrvatskim podacima, poginula su 42 hrvatska vojnika i policajca, dok su 162 ranjena, a srpski gubici procijenjeni su na 350 do 450 mrtvih te između 1.000 i 1.200 ranjenih.¹⁰⁷

Osim na račun međunarodne zajednice, pobunjeni su Srbi dosta primjedbi imali i na račun pripadnika UNCRO-a u zapadnoj Slavoniji, prešućujući

¹⁰³ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje bezbednosti, str. pov. br. 37-366, 6. V. 1995., puk. Kosta Novaković, Izveštaj o obavljenom razgovoru sa starješinama 18. korpusa u selu Trošelj, 6. VI. 1995., puk. SVK Milan Jekić, Izveštaj o padu Zapadne Slavonije, Knin, 9. VI. 1995., Borbena dejstva za Zapadnu Slavoniju (Važnija iskustva i zapažanja), N. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995.*, 501., M. VRCELJ, *Rat za Srpsku Krajinu 1991.-1995.*, 199. Vrcelj ističe komandanta Taktičke grupe 6 bosanskih Srba, pukovnika Boška Gvozdena, kao osobu koja je "naredila da se opljačkaju borci koji se izvlače iz Zapadne Slavonije".

¹⁰⁴ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Komanda 18. K, Izveštaj o izvlačenju borbene tehnike i drugih MTS iz 18. K u 39. K, str. pov. br. 1/10, 11. V. 1995., Komanda 18. K, str. pov. br. 1/10-5, 17. V. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izveštaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

¹⁰⁵ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje za informisanje, Dosađne informacije o padu Zapadne Slavonije, pov. br. 6-67, 4. V. 1995., Izveštaj pukovnika Milana Jekića, 12. VI. 1995., N. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995.*, 493.-500.; ISTI "Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.", *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Zagreb, 2006., 277. Prema podacima Hrvatskoga helsinškog odbora (HHO-a) za ljudska prava iz 2002. godine, koji ističe kako su "gotovo sve žrtve među civilnim stanovništvom ubijene ili nestale tijekom same akcije", u Novoj je Varoši, prilikom povlačenja kolona pobunjenih Srba prema Staroj Gradišci, poginulo ili nestalo 30 srpskih civila, od njih ukupno 53. Prema novijim podacima HHO-a, tijekom "Bljeska" poginula su ili ubijena 83 srpska civila.

¹⁰⁶ M. VRCELJ, *Rat za Srpsku Krajinu 1991.-1995.*, 195.

¹⁰⁷ Četvrta obljetnica Bljeska, <http://vijesti.hrt.hr/arhiv/99/05/01/HRT0007.html>, pristup ostvaren 2. IV. 2007.

pritom njihovu pomoć.¹⁰⁸ Bez pravih argumenata optužuje ih se za otvoreno stavljanje na hrvatsku stranu, nereagiranje na hrvatske pritiske i blokade te dvoličnost jer su im postupci HV-a, koji su okarakterizirani kao "agresija i zvjerstva", bili dobro poznati, ali su o tome šutjeli. Najviše je optužbi bilo na račun Argentinskog bataljuna UNCRO-a koji, uz optužbe za izravno stavljanje u hrvatsku službu, pobunjeni Srbi smatraju i djelomično odgovornim za stradanje srpskih vojnika i civila, kako onih koji su ostali u okruženju, tako i onih koji su "završili u ustaškim logorima i zatvorima".¹⁰⁹ U srpskim dokumentima ističe se nezadovoljstvo i Jordanskim bataljunom UNCRO-a, za koji se navodi kako je, ustupivši im svoje položaje i dio tehnike, otvoreno surađivao s hrvatskim snagama.¹¹⁰ Najbolje odnose, iako su se s njima 1. svibnja 1995. sukobili u području Pustara, pobunjeni Srbi imali su s pripadnicima Nepalskog bataljuna UNCRO-a, za koje se navodi da su bili korektni i da nisu pružali otpor prilikom izvlačenja teškog naoružanja iz skladišta.¹¹¹ Nezadovoljna ponašanjem njegovih pripadnika, komanda 18. korpusa SVK zatražila je i javno objašnjenje od Zapovjedništva UNCRO-a u sektoru Zapad, od kojeg se, jer "nije branila njihovo područje od hrvatske agresije", traži i isprika srpskom narodu zapadne Slavonije.¹¹² Iako su imali puno primjedbi na njihov rad, kontakte s UNCRO-om i drugim međunarodnim organizacijama pobunjeni Srbi uspostavljaju "odmah nakon brutalne agresije RH", pa tako već 5. svibnja 1995. Yasushi Akashi dolazi u Pakrac.¹¹³

"Tko je kriv za poraz?"

Kako bi utvrdili uzroke i krivce koji su doveli do teškoga vojnog poraza, pobunjeni Srbi krenuli su u detaljnu analizu svih događaja vezanih za zapadnu Slavoniju, što je na kraju rezultiralo različitim mišljenjima, međusobnim

¹⁰⁸ Marija KREŠ, "Iznenadjenja smo 'priuštiti' njima", *Halo 92* (Zagreb), br. 42, 29. V. 1995., 4.-5. Prema iskazima pripadnika specijalne policije RH, pobunjenim su Srbima u utvrđivanju položaja na području Ivanovca pomogli pripadnici UNCRO-a.

¹⁰⁹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, GŠ SVK, Stanje u SVK posle agresije na Zapadnu Slavoniju, pov. br. 3-223, 5. V. 1995., Komanda slavonsko-baranjskog korpusa, Izveštaj Komisije za prikupljanje podataka o događajima u Zapadnoj Slavoniji, pov. br. 1-107, 20. VI. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995.

¹¹⁰ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Izvještaj pukovnika Milana Jekića, 12. VI. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995. i Pad Zapadne Slavoniju, Knin, 25. VII. 1995.

¹¹¹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., ppuk. Stevo Babac, Pismena izjava (Komisiji GŠ SVK), Nova Topola, 10. VI. 1995., Izvještaj pukovnika Milana Jekića, 12. VI. 1995., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995., Ratni dnevnik GŠ SVK.

¹¹² HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., IKM GŠ SVK, Izvještaj o realizaciji postavljenih zadataka u 18. K, str. pov. br. 1/10-10, 21. V. 1995., M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 101.

¹¹³ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, GŠ SVK, Stanje u SVK posle agresije na Zapadnu Slavoniju, pov. br. 3-223, 5. V. 1995.

optužbama i svaljivanjem krivnje jednih na druge. Najviše je optužbi bilo na račun komande 18. korpusa SVK, čiji komandant, pukovnik Lazo Babić, smatrajući kako je učinio sve što je mogao da učvrsti obranu, uzroke poraza vidi u slabom moralu i nespремnosti svojih vojnika za odlučnu obranu te u izostanku pomoći bosanskih Srba.¹¹⁴ Mnogobrojne kritike i optužbe pretrpio je i general Čeleketić koga, osim vojnih dužnosnika i krugova bliskih SDS-u Krajine, najvećim krivcem za poraz smatra i sam Glavni štab SVK koji mu, zbog neobavješćavanja o mogućnostima obrane i stvarnoj situaciji u zapadnoj Slavoniji, zamjera što je sve radio sam ili u dogovoru s predsjednikom Martićem, bez konzultacija s ostalim članovima štaba.¹¹⁵ Nakon analize obrambenog učinka 18. korpusa SVK, general Čeleketić zaključuje kako njegova komanda nije učinila ništa da "osloncem na vlastite snage, pa čak i do žrtvovanja vlastitih života, uporno brani zapadnu Slavoniju", te ističe da je uspjeh obrane temeljen na očekivanoj pomoći od Glavnog štaba SVK.¹¹⁶ S druge strane, pripadnici 18. korpusa SVK smatraju da su naređenja Glavnog štaba uglavnom bila nerealna te da se nisu temeljila na stvarnom stanju i njihovim mogućnostima.¹¹⁷ Zbog odgovornosti za poraz, izvršena je i smjena dijela komandnog kadra, a general Čeleketić, ističe da je uzrok poraza "odsustvo očekivane i dogovorene političke i vojne pomoći izvan RSK te prljave političke igre pojedinaca", te smatra da je dobro radio svoj posao, ali nakon podnošenja vlastitog zahtjeva, odlukom Skupštine RSK na sjednici u Borovom Selu 18. svibnja 1995., razriješen je dužnosti.¹¹⁸ Za novog komandanta Glavnog štaba SVK imenovan je general-potpukovnik Vojske Jugoslavije Mile Mrkšić. Predsjednik RSK Milan Martić koji, obrazlažući to svojim malim ovlastima, pri analiziranju situacije i iznošenju optužbi "pere svoje ruke", uzroke poraza, ne želeći pritom sakriti odgovornost vojske, ponajprije vidi u srpskoj neslozi i nepostojanju jedinstva vlasti, samovolji i anarhiji u društvu, ekonomskom siromaštvu te osjećaju besperspektiv-

¹¹⁴ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., puk. Lazo Babić, Sugestije za utvrđivanje istine o događajima u Zapadnoj Slavoniji, Banja Luka, 28. maja 1995. i Odgovor na pitanja, Knin, 7. VI. 1995., RSK, GŠ SVK, Stanje u SVK posle agresije na Zapadnu Slavoniju, pov. br. 3-223, 5. V. 1995., Stanje u Srpskoj vojsci Krajine posle agresije na teritoriju Zapadne Slavonije (Informacija), Knin, 11. V. 1995., general-ppuk. Milan Čeleketić, Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995. Vjerujući u mogućnost obrane, da su njihove crte ostale stabilne, pukovnik Babić posebno odgovornima smatra Taktičku grupu 1 i 98. pješadijsku brigadu, čije komandante optužuje za niz propusta, a za vojnike navodi da se nisu htjeli boriti.

¹¹⁵ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje Bezbednosti, Reakcije stanovništva i političkih stranaka povodom gubitka Z Slavonije, br. 33-136, 5. V. 1995., Stanje u Srpskoj vojsci Krajine posle agresije na teritoriju Zapadne Slavonije (Informacija), Knin, 11. V. 1995., puk. SVK Milan Jekić, Izveštaj o padu Zapadne Slavonije, Knin, 9. VI. 1995., Borbe za Z Slavoniju, maj 1995., Rad GŠ SVK.

¹¹⁶ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., general-ppuk. Milan Čeleketić, Izveštaj o agresiji na Zapadnu Slavoniju (Važnija zapažanja i iskustva), 12. VI. 1995. i Pad Zapadne Slavonije, Knin, 25. VII. 1995.

¹¹⁷ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., puk. Branko Zebić, Izveštaj, Trošeljci, 27. V. 1995.

¹¹⁸ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, kabinet predsjednika, Zahtjev za razrješenje komandanta SVK, pov. br. 67-15, 15. V. 1995., Skupština RSK, Odluka o razrješenju komandanta Srpske vojske Krajine, broj: 01-02-02-25/1-95., Borovo Selo, 18. V. 1995.

nosti i napuštenosti, za što najodgovornijima smatra Vladu i Skupštinu RSK. Osim toga, vođa krajinskih Srba smatra kako se zapadna Slavonija mogla sačuvati da je prije hrvatskog napada, za što se i sam zalaže, došlo do svesrpskog ujedinjenja, te traži da se razgovorima s međunarodnom zajednicom osigura ponovna uspostava srpske vlasti na tom području, do čega bi trebalo doći nakon hrvatskog povlačenja.¹¹⁹ Dio komandanta SVK, smatrajući kako je još prije odlučeno da se zapadna Slavonija ne brani, uzroke poraza vide u izdaji. Razmišljanja o izdaji prevladavaju i kod stanovnika Knina i pripadnika 7. korpusa SVK, koji smatraju kako su Slobodan Milošević i Srbija, uz pomoć premijera Mikelića i ministra obrane Tanjge, prodali zapadnu Slavoniju. Pritom se, jer nije učinio ništa da ih smijeni, ističe i porast njihova nezadovoljstva prema Milanu Martiću, ali i intenziviranje iseljavanja stanovništva kninskog područja u Saveznu Republiku Jugoslaviju.¹²⁰ Razočaran vodstvom RSK, Marko Vrcelj zaključuje kako "poslije pada Zapadne Slavonije, ispada da su nekolicina Srba, koji se nalaze na čelu države i vojske, veći neprijatelji vlastitom narodu od samog Poglavnika (Franje Tuđmana, op. I. B.)".¹²¹

Kako bi točno utvrdili sve činjenice vezane uz događaje u zapadnoj Slavoniji, krajinski Srbi formirali su i dvije komisije, koje su trebale dati konačne odgovore na mnogobrojna pitanja i nedoumice. Također, 9. srpnja 1995. proglašena je sedmodnevna nacionalna žalost u spomen zapadnoslavonskim žrtvama.¹²²

Odlukom Skupštine RSK, na sjednici održanoj u Borovu Selu 18. svibnja 1995., formirana je Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Zapadne Slavonije, čiji je zadatak bio utvrditi: Kako je i zašto pala zapadna Slavonija, te tko je odgovoran za njezin pad?¹²³ Komisiju su činili ministar unutrašnjih poslova RSK Slobodan Perić, novi komandant 18. korpusa SVK, pukovnik Slobodan Perić, potpredsjednik Skupštine RSK Borislav Bogunović, pripadnik MUP-a RSK Krste Žarković i načelnik bezbednosti 18. korpusa SVK, potpukovnik Jurica Šajatović. Na osnovi izvještaja vojnih i civilnih tijela vlasti pobunjenih Srba te utvrđenog činjeničnog stanja na terenu, Komisija je 11. srpnja 1995. sastavila "Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije", koji je 19. srpnja 1995. dostavljen Skupštini RSK na razmatranje.¹²⁴ Na kraju izvještaja, "ne

¹¹⁹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., Magnetofonski snimak sa treće sjednice prvog redovnog zasjedanja Skupštine RSK, održane 18. 05. 1995. godine u Borovu Selu, 72.-82. Martić ističe kako je, zbog nefunkcioniranja vlasti, u nekoliko navrata bio na pragu odluke da raspusti Vladu i Skupštinu RSK i uvede izvanredno stanje.

¹²⁰ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., GŠ SVK, Odeljenje bezbednosti, Reakcije stanovništva i političkih stranaka povodom gubitka Z Slavonije, br. 33-136, 5. V. 1995., puk. SVK Milan Jekić, Izveštaj o padu Zapadne Slavonije, Knin, 9. VI. 1995., M. SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, 97.-121.

¹²¹ M. VRCELJ, *Rat za Srpsku Krajinu 1991.-1995.*, 198.

¹²² *Službeni glasnik RSK* (Knin), br. 3, 9. juni 1995., 134.

¹²³ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Z Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Z Slavonije, broj: 1-43/95, Knin, 11. VII. 1995.

¹²⁴ *Isto.*

želeći pritom umanjiti zločin koji je RH učinila agresijom na RSK", Komisija zaključuje da "na području zapadne Slavonije RSK nije funkcionirala kao država", što je i "najviše pridonijelo njenom padu", te donosi pojedinačni popis svih vojnih i civilnih dužnosnika, koje smatra odgovornima za "pad zapadne Slavonije". Za poraz je optužena većina komandanta 18. korpusa SVK na čelu s pukovnikom Lazom Babićem, koji je optužen za kršenje međunarodnog sporazuma, loše vođenje obrane i nesnalaženje tijekom borbenih djelovanja.¹²⁵ Porazu, prema mišljenju Komisije, zbog neizvršavanja svojih dužnosti pridonosi i lokalno političko i policijsko rukovodstvo općine Okučani.¹²⁶ Osim lokalnih vojnih i civilnih vlasti, Komisija odgovornost za teški poraz nalazi i među čelnim ljudima pobunjenih Srba, ističući generala Čeleketića, a na udaru su se našle i srpske informativne službe koje su plasiranjem neistinitih informacija u javnost pridonijele stvaranju panike i rasula u srpskim redovima.¹²⁷

Prema naređenju komandanta Glavnog štaba SVK, 28. svibnja 1995. formirana je i Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Zapadne Slavonije, koja 13. srpnja 1995. podnosi svoj izvještaj.¹²⁸ Komisiju su činili: pukovnik Rade Vujaklija, kao njezin predsjednik, pukovnik Kosta Novaković, kao zamjenik predsjednika te, kao članovi, pukovnici Nikola Šuput, Stevo Kožul, Dušan Krnjajić, Boško Maričić, Ilija Dopud i Nikola Poznan. Na temelju razgovora s vojnim komandantima, vojnicima i civilima, za koje se navodi da ne pokazuju pravo stanje stvari, Komisija glavnim krivcem za poraz, ističući pritom i niz počinjenih propusta, proglašava Komandu 18. korpusa SVK, čije komandante smatra nesposobnima i nestručnima. Pritom posebno ističe slabe pripreme za obranu 98. pješađijske brigade i Taktičke grupe 1, što je, utječući na cjelokupnu situaciju, pridonijelo brzom srpskom porazu te smatra kako nisu poduzete ni primjerene mjere Glavnog štaba SVK koji, zbog netočnih izvještaja o vojnoj situaciji, nije ni bio svjestan stvarnog stanja u zapadnoj Slavoniji. Analizirajući cjelokupnu situaciju, Komisija ističe kako je porazu, osim vojnih slabosti, bitno pridonijela i srpska nesloga. Na kraju predlaže

¹²⁵ Komisija smatra odgovornima, zbog slabe obrane pravca šuma Prašnik - Nova Varoš, komandanta 54. pješađijske brigade, potpukovnika Stevu Babca, i komandanta 3 bataljuna 54. pješađijske brigade, poručnika Grmušu, zatim komandanta Taktičke grupe 1, potpukovnika Borivoja Pavlovića, kojeg se optužuje zbog dezerterstva njegove jedinice, te komandanta 98. pješađijske brigade, potpukovnika Milanka Babića, kojem se zamjera loše zapovijedanje tijekom borbi i brzi slom jedinice, što je imalo negativan utjecaj i na obranu korpusa u cjelini.

¹²⁶ Komisija smatra odgovornima predsjednika općine Okučani Arana Dragičevića, zamjenika ministra unutrašnjih poslova Nebojšu Pavkovića te sekretara i načelnika SUP-a Okučani, Dragana Veselinovića i Stevana Kresovića.

¹²⁷ Milana Martića smatra se odgovornim za sprječavanje rada Vrhovnog savjeta obrane, generala Milana Čeleketića zbog slabe organizacije sustava obrane, obmanjivanja javnosti o spremnosti i stvarnim obrambenim mogućnostima zapadnoslavonskih Srba te svjesnog kršenja međunarodnog sporazuma, dok se ministar obrane, pukovnik Rade Tanjga, smatra odgovornim zbog nepostojanja plana obrane.

¹²⁸ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, GŠ SVK, Pokretanje odgovornosti Vojne organizacije za pad Zapadne Slavonije, pov. br. 3-278, 28. V. 1995., RSK, GŠ SVK, Komisija za utvrđivanje odgovornosti vojne organizacije za pad Z Slavonije, pov. br. 3-430, Knin, 13. VII. 1995.

Glavnom štabu SVK sastavljanje informacije sa svim pozitivnim i negativnim stranama te pokretanje sudskog postupka kojim bi se utvrdila odgovornost pojedinih vojnih osoba za poraz u zapadnoj Slavoniji, a koji je okarakteriziran kao "najveći poraz SVK od njenog stvaranja". Zabrinut već brojnim porazima, Glavni štab SVK zatražio je i detaljnu analizu borbenih djelovanja srpskih jedinica tijekom akcija "Miljevački plato", "Maslenica" i "Divoselo", te sastavljanje iscrpnih izvještaja, koji su trebali biti pripremljeni do 1. rujna 1995. godine.¹²⁹ No, do tada je RSK već nestala s povijesne scene.

Zaključak

Nakon dugogodišnjeg odugovlačenja pobunjenih Srba, koji su smatrali da i dalje mogu diktirati uvjete, hrvatske su vlasti bile prisiljene na vojno oslobađanje okupiranog teritorija zapadne Slavonije. Iskoristile su za to pogodan trenutak i 1. svibnja 1995. pokrenule napad, tijekom kojeg su pripadnici HV-a i MUP-a RH u samo tri dana razbili 18. korpus SVK, koji je u borbama doživio potpuni slom. Uzroke poraza pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji, koji nisu odraz jednog trenutka, već dugotrajnih procesa, s jedne strane treba tražiti u dobroj pripremi i snazi hrvatskih oružanih snaga, a s druge strane u siromaštvu, rasulu i nesuglasicama među pobunjenim Srbima koji su tijekom sukoba pokazali potpunu nemoć. Srpski poraz odraz je stvarne situacije i realnog odnosa snaga na vojnom polju, a teška kriza na okupiranim dijelovima RH i nesloga, kako među pobunjenim hrvatskim Srbima, tako i među Srbima općenito, samo mu dodatno pridonose. Priče o izdaji Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske, iako u dokumentima o tome postoje neke naznake, treba ponajprije gledati kao pokušaj opravdanja za teški poraz i zamjenu vlastite nemoći tuđom izdajom, to više što i veliki dio pobunjenih Srba nije bio spreman boriti se za svoju paradržavu. Pregled izvještaja srpske strane o razlozima vojnog poraza SVK u zapadnoj Slavoniji govori tome u prilog. Živeći u iluzijama i nakon pretrpljenog teškog poraza, pobunjeni Srbi, očekujući kako će dotadašnje okupirano područje zapadne Slavonije ponovno doći pod njihovu vlast, i dalje nisu bili svjesni stvarne političke situacije u kojoj je njihova paradržava brojila posljednje dane.

¹²⁹ HMDCDR, Dokumentacija tzv. RSK, kut. 291., RSK, GŠ SVK, Pokretanje odgovornosti Vojne organizacije za pad Zapadne Slavonije, pov. br. 3-278, 28. V. 1995.

SUMMARY

A LOOK AT OPERATION *BLJESAK* (LIGHTNING) IN THE DOCUMENTS OF THE SERB REPUBLIC OF KRAJINA

In this work the author, for the most part based on archival documents of rebel Serbs from Croatia, describes events in the occupied areas of western Slavonia from the time an agreement was reached on 2 December 1994 to open the highway from Zagreb to Lipovac until the liberation of the area and the establishment of legitimate Croatian authority at the beginning of May 1995. Besides the conflicts and events which preceded this and led to it, the author wanted to point to the conditions between the rebel Serbs before, during, and after the battles, as well as their relations with the Federal Republic of Yugoslavia and the Serb Republic. By analysis of their interrelations, an attempt was made to ascertain the conditions in the occupied part of the Republic of Croatia, as well as to show and explain the reasons for the Serb demise and their military defeat.

Key words: Western Slavonia, Rebel Serbs, Operation *Bljesak*